

Mars et Historia

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Jaargang 55 | 2021 | Nr.1

Mars et Historia is een veelzijdig militair-historisch tijdschrift waarin naast militair-historisch onderzoek ook militaria aan bod komt. Mars et Historia verschijnt in de maanden maart, juni, september, december. Informatie voor het aanleveren van kopij of over het aanleveren van advertenties vindt u op onze website, www.marsethistoria.nl.

Redactieadres

redactie@marsethistoria.nl of eindredactie@marsethistoria.nl

Redactie

Drs. Liesbeth Brama, hoofdredacteur

Martijn Wink, eindredacteur

Drs. Ed Coumans

Drs. Corstiaan Prince

Dr. Louis Ph. Sloos

Dr. Dirk Starink

Webredactie: Erwin Muilwijk

Logo: Lex Tempelman

Vormgeving en druk: MediaCenter, Rotterdam

ISSN 0928-5156

De Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie, opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij Koninklijk Besluit van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de geschiedenis, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen, en het ceremonieel van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

Bestuur

Drs. R. de Winter, voorzitter

H.A. Bresser, secretaris

Dr. W.L.M. Adriaansen, penningmeester

Mevr. drs. L. Brama

Drs. T. Broos

Ing. R. C. Kuenen

Dr. L. Ph. Sloos

Secretariaat

Nijverdalseweg 97, 7461 TC Rijssen, 0548 52 23 42,

info@marsethistoria.nl

Lidmaatschap

De jaarcontributie voor 2021 voor leden die geen machtiging tot inning hebben verstrekt, bedraagt € 39,50 (buitenland € 44,50). Leden die een machtiging tot inning hebben verstrekt, krijgen een korting van € 2,50. Voor meer informatie over het lidmaatschap en de vereniging, zie onze website, www.marsethistoria.nl. Studentlidmaatschap € 19,75 per jaar. Bij aanmelding dienen studierichting en nummer collegekaart te worden opgegeven.

Ledenadministratie

Dr. W.L.M. Adriaansen, 076 541 20 54,

w.adriaansen@planet.nl

Sociale media

Mars et Historia | Facebook

@MarsHistoria | Twitter

Inhoud

Van de voorzitter 1
Rolf de Winter

Redactioneel 3
Liesbeth Brama

De unieke fotocollectie van de Duitse keizer Wilhelm II 4
Liesbeth Ruitenber

De Campagne de France (1814) van Napoleon en de Nederlandse generaals Janssens, Chassé, De Collaert en Van Merlen 10
Kees Schulten

De aanschaf van de Fokker C.X voor de Luchtvaartafdeeling, deel 1 18
Dr. Dirk Starink

'O Nederland! Let op uw saeck.' Penning tegen de Belgische annexatieplannen 1919
Edwin Ruis MA

'Heldendood Karel Doorman een mythe' 27
Jacques Brandt

Boekbespreking 28
Onderscheidingstekens Commando Landstrijdkrachten 1946-2020

Literatuursignaleringen 29

Verantwoording omslag

Voorkant

De driemotorige Pander S.4 Postjager maakte in 1933 zijn eerst vlucht en was voor zijn tijd een zeer snel vliegtuig dat bovendien een grote afstand kon overbruggen. Bij de Luchtvaartafdeling (LVA) zag men hierin een geschikte strategische verkenners.

Thijs Postma.

Achterkant

Emblemen van de Koninklijke Landmacht, bijlage 7. Schildering op papier, F.J.H. Th. Smits, 1946.

Nationaal Militair Museum, Soesterberg.

prijs los nr. € 12,50

Van de voorzitter

Mei 2015, Vincent Kramers in beige regenjas tijdens de excursie in Hellevoetsluis. Hij stond in de jaren 1991-1994 aan het roer van onze vereniging.
Rolf de Winter.

De tunnel en het licht

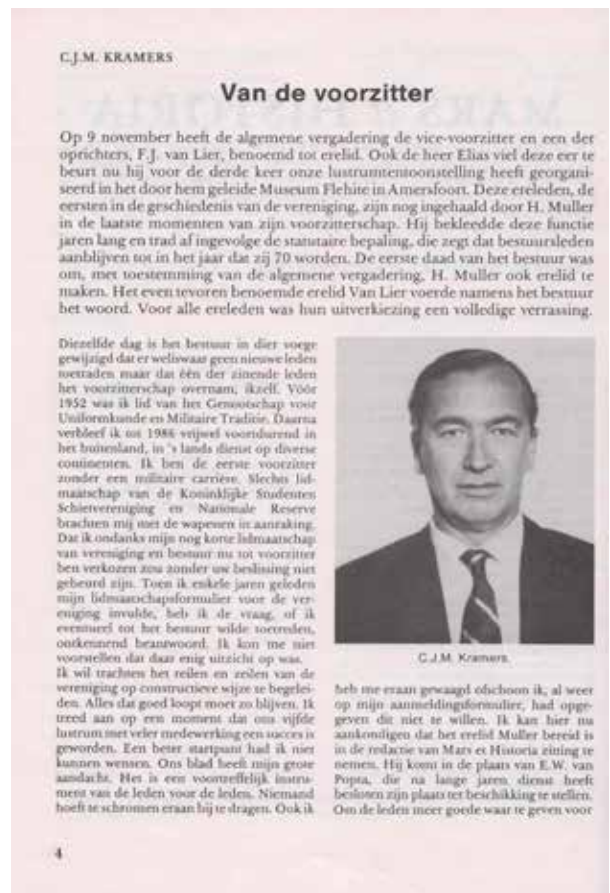
Een jaar worstelen wij al met de gevolgen van het Covid-19-virus, dat zich ondertussen ook verspreidt in meer besmettelijke varianten en mutaties. De spreekwoordelijke tunnel waar we in zitten blijkt lang; het licht dat schijnt aan het einde ervan wordt gebracht door een gigantisch vaccinatieprogramma. Na een trage start lijkt het vaccinatieproces in Nederland toch eindelijk op stoom te komen. Mijn in Vlaardingen woonachtige moeder mocht als 80-plusser voor haar eerste prik 's avonds komen opdraven in het dertig kilometer verder weg gelegen *Cars Jeans Stadion*, de thuisbasis van voetbalclub ADO Den Haag. Als haar begeleider-chauffeur lukte het mij maar net haar voor het ingaan van de avondklok weer thuis af te zetten. Het vroer op dat moment bijna 10 graden, over de 'gevoelstemperatuur' zal ik verder maar niet uitweiden. In ieder geval waren wij beiden onder de indruk van al het professionele personeel dat zich vriendelijk over de 'bejaardenkaravaan' ontfermde. Over de logistieke en bureaucratische uitdagingen die de bestrijding van het virus met zich meebrengt, zal het laatste woord echter nog lang niet zijn gezegd, vrees ik.

Inmiddels zijn er steeds meer mensen die binnen hun familie of woonomgeving worden geconfronteerd met de nare gevolgen van de pandemie. Het virus gaat uiteraard ook niet voorbij aan de gelederen van onze

vereniging. Onlangs bereikte mij het droevige bericht dat oud-voorzitter Vincent Kramers, nadat hij eerder positief op corona was getest, op 96-jarige leeftijd is overleden. Mr. Corneille Jean Marie Kramers had reeds een buitengewoon rijk leven achter zich toen hij zich rond 1990 aansloot bij onze vereniging. Met hem is een markant verenigingslid heengegaan.

Geen planter maar diplomaat

Geboren in september 1924 en opgegroeid in Oegstgeest zag hij op 10 mei 1940 vanaf het dak van zijn ouderlijke woning *Fallschirmjäger* landen op vliegveld Valkenburg. Tijdens de bezetting was hij betrokken bij de vervaardiging en verspreiding van een gestencild illegaal krantje *De Bevrijding*, dat was gevuld met ontvangen Britse radioberichten. Alhoewel hij als jongen de ambitie koesterde planter in Nederlands-Indië

In het verenigingsorgaan *Mars et Historia* introduceert de nieuwe voorzitter Kramers zichzelf.

Rolf de Winter.

Geïnterneerde Belgische militairen achter een prikkeldraadomheining op de legerplaats Oldebroek (1914-1918).

Beeldbank Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH).

te worden, ging hij na de oorlog in Amsterdam rechten studeren en nam in 1948 als lid van de Koninklijke Studenten Schietvereniging, *Studentenweerbaarheid*, deel aan de erewachten bij de inhuldiging van Koningin Juliana in het paleis op de Dam. Na afronding van zijn rechtenstudie trad hij als aspirant ambtenaar in diplomatieke dienst bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Zijn eerste standplaats werd Karachi, de toenmalige hoofdstad van Pakistan. Iedere drie á vier jaar volgde een overplaatsing naar een ambassade of consulaat in Europa, Noord- en Zuid-Amerika, Afrika en het Verre Oosten. In het diplomatieke en consulaire werk maakte hij "heel wat" mee en klom via bevorderingen tot viceconsul en tweede ambassadesecretaris in 1979 op tot ambassadeur in Nigeria, Angola en de Volksrepubliek Benin. Na een functie als consul-generaal in New York ging hij in 1986 met pensioen.

Na zijn werkzame leven als globetrotter kreeg oud-ambassadeur Kramers meer tijd zich over te geven aan zijn interesses. Zijn belangstelling voor militaire historie bracht hem in contact met onze vereniging. Spoedig trad hij toe tot het bestuur en in november 1991 nam hij het voorzitterschap op zich. Bij zijn aantreden was hij enigszins beschroomd omdat hij "de eerste voorzitter zonder een militaire carrière" was. Vanwege de toenmalige verenigingsstatuten die bepaalden dat bestuursleden konden aanblijven tot in het jaar waarin zij 70 werden, droeg hij eind 1994 de voorzittershamer weer over. Zijn betrokkenheid bij de vereniging duurde evenwel onverminderd voort.

Afgaande op zijn gevarieerde bijdragen aan *Mars et Historia* kan hij worden getypeerd als een militair-historische omnivoer, wat op zich weer prima past bij het veelzijdige profiel dat de vereniging altijd heeft willen uitstralen. Vincent Kramers schreef in dit blad onder

Ceremoniële tenues van de Grenadiers voor de deelnemende troepen aan het militair eerbetoon tijdens de bijzetting van prinses Juliana.

Beeldbank NIMH.

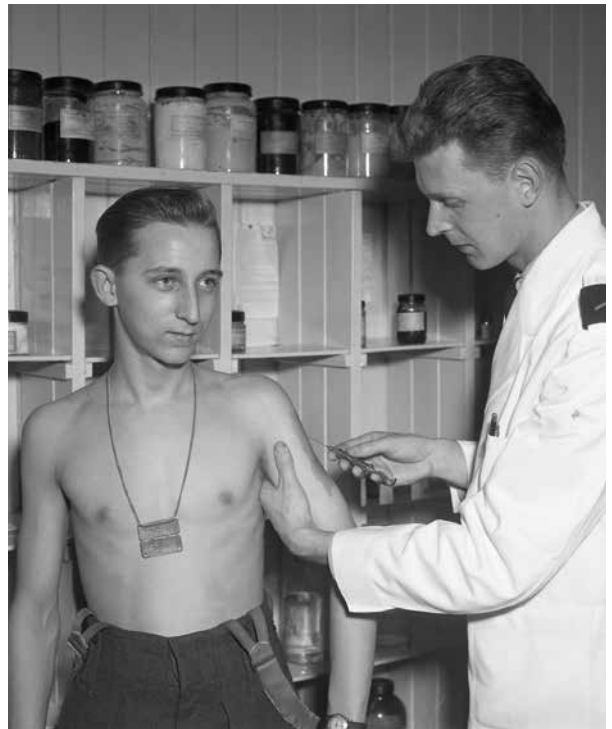
meer over interneringen in Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog, de Koloniale Reserve, reserveofficieren, Japanse monumenten op Nederlands Nieuw Guinea, militaire attachés (onder wie majoor Bert Sas in Berlijn 1940), epauletten en uniformen (De Commissie Hoofddeksel). Bij jaarvergaderingen en excursies gaf hij doorgaans acte de présence. In het voorjaar van 2015 nam hij, inmiddels de 90 lentes gepasseerd, deel aan een uitgebreide en geslaagde excursie in de vestingstad en voormalige marinehaven Hellevoetsluis. Hij presenteerde zich als een minzame persoonlijkheid, die glimlachend met een anekdote uit zijn diplomatieke loopbaan zijn toehoorders wist te boeien. Ook in zijn laatste jaren die hij doorbracht in een verzorgingstehuis bleef militaire geschiedenis hem fascineren. In de woorden van zijn zoon Diederik: "Zijn historische belangstelling, die gevoed werd door zijn betrokkenheid bij Mars et Historia, heeft hem tot het laatst toe altijd veel genoeg gegeven." Namens de vereniging wens ik mevrouw Kramers en de familie de kracht toe dit grote verlies te dragen. Adieu Vincent!!

Drs. Rolf de Winter,
Voorzitter

Met dit eerste nummer van 2021 zetten wij meteen ook de eerste schreden in het jubileumjaar. Onze vereniging bestaat dit jaar 55 jaar en wie jarig is die trakteert! Zoals u weet vieren wij dit met een symposium op 9 oktober 2021. Het thema is camouflage en mocht u een mooie bijdrage willen leveren over dit onderwerp (hetzij in een mooi artikel en/of een lezing) dan bent u van harte welkom. Stuur u eenvoudig een e-mail naar info@marsethistoria.nl. Het najaar van 2021 is nog ver weg maar laten we hopen dat we tegen die tijd gevaccineerd zijn tegen het Covid19-virus en we die dag enigszins vertrouwd met elkaar kunnen doorbrengen. Dat is eerlijk gezegd een grote wens van mij. Het thuis-zijn, nu verscherpt met een avondklok, is eentonig en saai maar heeft ook een ander aspect, zoals een optimistisch lid van onze vereniging mij laatst toevertrouwde. Er is eindelijk eens tijd om dat boek uit te lezen of manuscript af te schrijven. Ongetwijfeld worden er nu prachtige boeken geschreven op zolderkamers!

Maar terug naar het nummer dat voor u ligt. Ook voor deze uitgave heeft de redactie weer haar uiterste best gedaan om voor u een gevarieerd en aantrekkelijk blad samen te stellen. Zo heeft Liesbeth Ruitenbergh, naar aanleiding van haar pas verschenen boek *Vorstelijk verzameld. De foto's van de Duitse keizer Wilhelm II*, een passend artikel voor ons blad geschreven. Hierin wordt uiteraard aandacht geschonken aan de geschiedenis van de keizerlijke fotografie maar ook aan de museale waarde hiervan voor het Museum Huis Doorn. Naast unieke foto's van de Duitse keizer is het tevens een verhaal over collectiebeheer en behoud. Verder heeft Kees Schulten weer een prachtig pareltje geschreven over de wederwaardigheden van vier Nederlandse generaals die in 1814 vochten in het leger van Napoleon. In het jaar 1815 zouden zij in dienst van het Nederlandse leger juist tegen de Franse keizer ten strijde trekken. Een fascinerende geschiedenis. Verder verschijnt in dit nummer het eerste deel van een artikel van redactielid Dirk Starink over de aanschaf van de Fokker C.X voor de Luchtvaartafdeeling (LVA) in de crisisjaren van de vorige eeuw. De LVA kampte, net als het gehele Defensiewezen toen, met grote bezuinigingen op het budget. Toch kon na een moeizaam proces dit type vliegtuig worden aangeschaft. Leest u zijn verhaal. Voor de militaria-liefhebbers onder u heeft Edwin Ruis een mooi stuk geschreven over de bronzen penning die in 1919 werd geslagen ter herinnering aan de Nederlandse protesten dat jaar tegen de Belgische annexatieplannen van Zeeuws-Vlaanderen en Zuid-Limburg. Een kleine niet zo'n bekende geschiedenis die zich in de nasleep van de Eerste Wereldoorlog afspeelde. Verder heeft

Een ziekenverpleger van de Militair Geneeskundige Dienst (MGD) vaccineert tijdens een oefening in april 1964 een militair.

Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH).

ons bestuurslid Rob Kuenen een recensie geschreven over het intern bij het ministerie van Defensie verschenen boek *Onderscheidingstekens Commando Landstrijdkrachten 1946-2000*. Verder is naar aanleiding van het artikel 'Heldendood Karel Doorman een mythe' van Peter Boer en Rob Enthoven in het laatste nummer van 2020 een ingezonden reactie gekomen. We plaatsen deze reactie en het antwoord van de auteurs in dit nummer. En tot slot is in de vertrouwde rubriek Literatuursignaleringen weer een keur van nieuw verschenen boeken opgenomen.

Ik wens u veel leesplezier!

Drs. Liesbeth Brama,
Hoofdredacteur

De unieke fotocollectie van de Duitse keizer Wilhelm II

Liesbeth Ruitenberg

Museum Huis Doorn, het voormalige ballingsoord van de laatste Duitse keizer Wilhelm II, heeft nog altijd authentiek ingerichte interieurs. Het staat vol kolossale meubels, imposante zilverstukken en wandvullende schilderijen. Tussen al die pracht en praal valt de fotocollectie van Wilhelm II in eerste instantie niet op. De grote waarde van de deelcollectie foto's van Museum Huis Doorn is pas relatief laat onderkend. De keizerlijke albums hebben lange tijd onaangeroerd in het poortgebouw gelegen. Vanaf 1996 zijn vrijwilligers Liesbeth Ruitenberg en Mieke van den Brandt begonnen aan de immense klus om de fotocollectie te registreren.

Al deze werkzaamheden, en de bijzondere ontdekkingen die de afgelopen jaren zijn gedaan, hebben ertoe geleid dat de fotocollectie inmiddels een volwaardige positie inneemt te midden van de andere deelcollecties. De foto's geven een uniek tijdsbeeld en zijn een echt *document humain*.

Er zijn veel portretten gemaakt, die laten zien hoe de jonge Wilhelm uitgroeit tot een "machtige" keizer, zichzelf steeds etalerend in een van zijn vele uniformen. Ter bevordering van een positieve beeldvorming werden deze portretten over zijn keizerrijk verspreid. Fotografen legden alles vast wat de keizer deed. De foto's tonen hem bij onthullingen, militaire parades en manoeuvres. Wilhelms leven loopt bijna synchroon met de ontwikkeling van de fotografie. Vrijwel alle fotografische ontdekkingen van de negentiende eeuw zijn in de collectie terug te vinden; van de vroegste procedés (gouden daguerreotypieën en zoutdrukken) tot de eerste kleurenprocedés (autochromoplatten). Ook zijn stilistische veranderingen te zien die als gevolg van deze fotografische ontdekkingen optreden: van de negentiende eeuw, de tijd van de geschilderde staatsieportretten en de eerste gecomposeerde foto's, naar de twintigste eeuw met de snapshots die zich kenmerken door een opmerkelijk standpunt van de fotograaf of een bijzondere uitsnede van de werkelijkheid.

Het ging Wilhelm II niet in de eerste plaats om de artistieke waarde van de fotografie maar hij zag het medium vooral als middel om de keizerlijke grandeur vast te leggen en zijn imago in positieve zin te beïnvloeden. Maar omdat de keizer de beste fotografen van zijn tijd kon inhuren, hebben de foto's naast een documentaire

Theodor Prümm. Verlovingfoto van Wilhelm en Auguste Victoria, 1880. Dit tamelijk informele portret van het jonge verloofde paar was zeker voor verspreiding bedoeld; officiële portretten van deze gelegenheid zijn niet bekend.

Museum Huis Doorn.

waarde ook een artistieke kwaliteit. Het zou te kort door de bocht zijn om de collectie uitsluitend af te doen als een pr-machine van de keizer. Want hoewel Wilhelm II geen echte verzamelaar was, bevat de collectie dankzij schenkingen van familie, vrienden en bewonderaars

bijzonder fotomateriaal waar hij zelf niet op voorkomt en van plekken waar hij zelf nooit is geweest.

Keizerlijke foto's in Doorn

Dat de voormalige Duitse keizer Wilhelm II (1859-1941) veel waarde hechtte aan zijn verzameling foto's, blijkt uit de enorme hoeveelheid albums, ingelijste en losse foto's die hij naar zijn ballingsoord in Doorn liet komen. Na zijn vlucht naar Nederland, in november 1918, en zijn anderhalf jaar durende verblijf in Amerongen kocht de ex-keizer in augustus 1919 Huis Doorn. Op 15 mei 1920 namen hij en zijn vrouw hun intrek in het huis, nadat dit was ingericht met kunstvoorwerpen, meubels, foto's, snuisterijen en gebruiksvoorwerpen uit hun Duitse paleizen. Veel dierbare ingelijste foto's kregen een plaats in het huis zelf, maar nog veel meer foto's, in albums, in lijsten of los, werden elders opgeslagen.

Na het overlijden van de keizer, op 4 juni 1941, bleven de meeste foto's, conform een bepaling in zijn testament, in Huis Doorn. Dat verviel, met de inboedel, het park en de bijgebouwen, aan Wilhelms erfgenaam, ex-kroonprins Wilhelm, die het huis openstelde als museum. Na de bevrijding werd het landgoed geconfisqueerd als vijandelijk bezit en werd de Nederlandse Staat de nieuwe eigenaar. Die droeg het, vanwege de hoge vermogensaanwasbelasting, over aan de belastingdienst. Het beheer kwam in handen van een stichting.

Wie nu door de overvolle vertrekken van het museum dwaalt, zal zeker de grote hoeveelheid portretfoto's op kastjes en tafeltjes opvallen. En de grotere ingelijste foto's aan de muren. Wilhelm II richtte zijn huis in conform de negentiende-eeuwse mode in adellijke woonhuizen en vorstelijke paleizen: overdadig gemeubileerde vertrekken, aan de wanden schilderijen, tapijten, prenten en foto's, op tafels en kastjes ingelijste foto's dicht op elkaar staand.

Die foto's die geen plaats konden krijgen in het huis leidden lange tijd een sluimerend bestaan in dozen en albums, niet bekend bij het publiek en voor het grootste deel zelfs niet bij de medewerkers van het museum. Niet alleen was onbekend om hoeveel foto's het ging, ook van de aard van de collectie had men nauwelijks een idee. Aan het eind van de jaren tachtig hebben enkele vrijwilligers een bescheiden begin gemaakt met inventarisatie en conservering. Kennis van restauratie en conservering van fotografische materiaal was in die jaren nog nauwelijks voorhanden. Dit leidde ertoe dat veel door schimmel en lijmresten aangetaste foto's zijn weggegooid.

Tussen 1990 en 1992 werd Huis Doorn gerenoveerd en verbouwd. Gedurende twee jaar was het museum gesloten maar een groot deel van de inventaris, waaronder ook foto's, is tijdens die jaren tentoongesteld in het Münchner Stadtmuseum en het Deutsches Histori-

sches Museum in Berlijn. Een deel van de foto's is toen in de bijbehorende catalogi beschreven.

Een nieuw museaal tijdperk

Na 1992 brak een nieuw tijdperk aan voor Huis Doorn. Een verregaande reorganisatie leidde tot een professioneel museaal beleid, de collectie werd geïnventariseerd en beschreven en er werd een begin gemaakt met conservering en restauratie. Toch duurde het nog tot 1996 voor het werk aan de fotocollectie kon worden hervat. In het kielzog van de toenemende belangstelling voor de historische fotografie, aan het eind van de twintigste eeuw, is in Huis Doorn een onderzoek naar

Otto Skowranek. Keizer Wilhelm II, 27 januari 1907.

Een zeer opmerkelijke foto van de keizer: niet alleen draagt Wilhelm burgerkleding, de foto is ook in kleur.

Het groene jagersjasje dat de keizer draagt wordt opgesierd met de versierselen van de Orde van de Kousenband.

Over de datering van de foto lopen de meningen uiteen:

1906 of 1907. Over de dag is men het wel eens: 27 januari,

's keizers verjaardag. Fotograaf Otto Skowranek had zijn atelier in Berlijn en mocht zich königliche Hofphotograph noemen. Mogelijk maakte hij deze foto voor de NPG (Neue Photographische Gesellschaft).

Museum Huis Doorn.

de omvang en betekenis van de fotocollectie gestart. Toen pas bleek hoe bijzonder die collectie is. De ruim 13.000 foto's bestrijken een eeuw: de oudste foto's dateren van 1845, de meest recente van 1941.

Vrijwel alle in die tijd gangbare technieken komen in de collectie voor: van daguerreotypieën, zout- en albuminedrukken, collodium- en gelatinedrukken, platina- en kooldrukken tot fotomechanische drukken en vroege kleurenprocedés zoals de autochromoplaat. Deze procedés worden in een apart hoofdstuk nader verklaard. De onderwerpen op de foto's lopen uiteen: de portretten, en vooral die van Wilhelm II zelf, vormen de hoofdmoot. Omdat de keizer veel portretten van zijn ouders en grootouders mee had genomen naar Doorn heeft het museum ook een aantal voorbeelden van vroege fotografie, uit de jaren veertig en vijftig van de negentiende eeuw, in huis. Ook de reportages van de officiële gebeurtenissen waarbij de keizer betrokken was, vormen een belangrijk onderdeel van de collectie. Dat zijn eerstesteenleggingen, herdenkingen, jubilea, openingen, manoeuvres en parades, al die gelegenheden waarbij de keizer in het middelpunt stond. Foto's van de reizen van de keizer naar Noorwegen, het Middellandse Zeegebied en de Oostzeekust vullen vele albums. In de Eerste Wereldoorlog liet hij zijn doen en laten vastleggen door fotografen, reizend van oost- naar westfront en weer terug, tussendoor even thuis in Duitsland en dan weer naar de verschillende hoofdkwartieren. Ook als balling in Doorn liet de ex-keizer zichzelf en zijn omgeving fotograferen, meestal door fotografen uit Duitsland. Ook ontving hij foto's en albums als geschenken van familieleden en bewonderaars.

De professionele aanpak van de inventarisatie leidde tot een aantal bijzondere vondsten die met de hulp van externe experts konden worden gedetermineerd. Daaronder bevonden zich twee gouden daguerreotypieën met jeugdportretten van de vader en tante van Wilhelm, die bijzonder kostbare objecten bleken te zijn. En verder zeldzame zoutdrukken, bijzondere platina-drukken, een driekleurenkooldruk en het fotodagboek van de keizer uit de Eerste Wereldoorlog.

De inbreng van de externe experts leidde ook tot een plan van aanpak. Allereerst moest de collectie geïnventariseerd worden. Tegelijk moest zij bekendheid krijgen via publicaties en tentoonstellingen. Ook moesten er financiële middelen gezocht worden voor de broodnodige restauratie en conservering én voor een geschikte opslag. Van digitalisering was in die jaren nog geen sprake, maar die zou later wel een van de belangrijkste speerpunten van het plan worden.

In 2000 dreigde het museum door de overheid gesloten te worden. Fotografiemuseum Huis Marseille in Amsterdam schoot te hulp met het aanbod om de fotocollectie in Amsterdam te tonen en een begelei-

dende publicatie te financieren. In 2002 opende de tentoonstelling *De keizer aan de Keizersgracht* en verscheen het boek *De keizer in beeld. Wilhelm II en de fotografie als pr-instrument*. Dankzij deze geste in tijden van nood is de bekendheid van de fotocollectie snel toegenomen. De tentoonstelling kreeg een vervolg in het Neues Palais in Potsdam (2005) en in het Kieler Stadt- und Schifffahrtsmuseum (2006).

Toen de dreigende sluiting van het museum afgewend was, kon het werk aan de collectie worden voortgezet. Er kwam geld beschikbaar voor conservering en restauratie. Een restauratie- en conserveringsproject voor de 23 ordners uit de Eerste Wereldoorlog, die in zeer slechte staat verkeerden omdat ze jarenlang in een vochtige kelder hadden gelegen, kon tussen 2001 en 2005 met subsidiegeld en extra inzet van vrijwilligers gerealiseerd worden.

De collectie was nog altijd zeer kwetsbaar, niet in de laatste plaats vanwege de slechte bewaaromstandighe-

T.H. Voigt. Keizerin Auguste Victoria, 1913.

Net als bij de portretten van haar echtgenoot laat Voigt ook hier het licht een belangrijke rol spelen. Vooral het gezicht van de keizerin, met neergeslagen blik, gericht op het boek in haar handen, krijgt alle aandacht. Het kruis om de hals verwijst naar de diepe religieuze inborst van de keizerin. Het zogenaamde klaverbladdiadeem is ontworpen door haar echtgenoot.

Museum Huis Doorn.

den. De toenemende mogelijkheden om fotocollecties te digitaliseren werden dan ook met grote belangstelling gevolgd. Langzaam maar zeker namen de eerste plannen concrete vormen aan. Mogelijk gemaakt door de vrijgevigheid van de Deutsche Bank (dankzij de inspanningen van de Stiftung Preussischer Schlösser und Gärten Berlin-Brandenburg) en een aantal Nederlandse sponsoren kon dit project op 1 september 2006 van start gaan. Binnen het project vielen ook de meest noodzakelijke conservering en restauratie van foto's en albums, de aanschaf van geschikt verpakkingsmateriaal en de bouw van een digitale beeldbank.

Opslag en acquisitie

Jarenlang lagen foto's en albums in het uit 1922 daterende poortgebouw opgeslagen. In het Huis, waar zo'n 400 foto's deel uitmaken van de museale opstelling, is sinds het begin van deze eeuw gewerkt aan klimatolo-

gische verbeteringen. Maar de vertrekken in het poortgebouw hadden te maken met grote temperatuurschommelingen, vochtigheid en stof. Sinds 2016 is de situatie volkomen anders: alle foto's zijn verpakt in zuurvrij verpakkingsmateriaal en ondergebracht in een extern depot. Daar is voor de foto's een speciale box-in-box gemaakt, waar de temperatuur en luchtvochtigheid conform de eisen voor opslag van fotografische materiaal gereguleerd worden.

De Doornse verzameling is sinds het overlijden van de verzamelaar nooit aangevuld of veranderd. Een actief acquisitiebeleid heeft het museum niet. Het ontleent immers zijn museale status aan de oorspronkelijke toestand waarin het interieur na de dood van de laatste bewoner is gebleven. Toch is er in enkele gevallen van dit beleid afgeweken: met een aankoop van 60 foto's die in de jaren dertig door de Duitse fotograaf Oscar Tellgmann zijn gemaakt van het interieur van het huis en van het park, en met het aanvaarden van een eeuw-

Ottomar Anschütz. Parade op Unter den Linden in Berlijn, 17 januari 1901. Parades waren er altijd en overal. Hier ter gelegenheid van de viering van het tweehonderdjarige bestaan van het Pruisische koningschap. We zien de manschappen het Zeughaus uit marcheren (tegenwoordig het Deutsches Historisches Museum) om over Unter den Linden naar het Stadtschloß te trekken. Links presenteren de soldaten van het 1. Garde- Regiment zu Fuß hun geweren met bajonet. Ottomar Anschütz geeft hier een bewijs van zijn vakmanschap: zonder afbreuk te doen aan een accurate verslaglegging van de gebeurtenissen weet hij met zijn foto's een sfeerrijke atmosfeer op te roepen. De gebruikte techniek, platinadruk, was daarvoor bij uitstek geschikt. Museum Huis Doorn.

Toegeschreven aan August Schveri. Bevel tot aantreden van de Fahnen-kompagnie, 31 oktober 1908. Net als Ottomar Anschütz wist de Berlijnse fotograaf August Schveri aan een militair onderwerp toch een sfeervolle atmosfeer mee te geven. De repeterende rijen militairen met hun helmpluimen trekken alle aandacht ten koste van de op de achtergrond aanwezige keizer. Het gaat hier om de eedaflegging van rekruten op de Lustgarten in Berlijn; rechts zien we de drie jaar eerder ingewijde Dom, links nog net een gedeelte van het Altes Museum. Museum Huis Doorn.

durende bruikleen van bijna 300 amateurfoto's die de Duitse majoor Gutschmidt in dezelfde tijd maakte van het landgoed. Beide deelcollecties zijn unieke documenten voor het behoud van de oorspronkelijke situatie in en buiten Huis Doorn.

Vorstelijk verzameld

De Duitse keizer was niet de enige vorst die een grote collectie foto's opbouwde. De behoefte, en de noodzaak, om officiële gebeurtenissen vast te laten leggen of staatsfoto's en andere portretten de wereld in te sturen, gold voor alle vorstenhuizen. Maar die deden dat niet op zó grote schaal als de Duitse keizer. Koningin Wilhelmina bijvoorbeeld liet haar officiële hande-

lingen wel vastleggen maar was daar veel bescheidener in dan de keizer. Ook liet zij haar portretten niet in zulke grote hoeveelheden verspreiden als Wilhelm dat deed. Anders dan de Duitse keizer verzamelden veel vorsten foto's vanwege hun esthetische kwaliteit of om specifieke onderwerpen, zoals antropologie, landschappen, stadsgezichten, verre reizen. De prins van Wales (de latere koning Edward VII) bijvoorbeeld bezat in 1863 al een collectie van ongeveer 1.000 foto's, onder andere van bezienswaardigheden in het Nabije Oosten. Ook een mooi voorbeeld is de collectie van de vorsten zu Wied: zij verzamelden al vanaf de jaren vijftig van de negentiende eeuw niet alleen portretten van hun eigen familie en van andere vorstenhuizen, maar ook foto's van interieurs, stadsgezichten en landschappen.

*Reiter-Denkmal Friedrichs des Großen
in Berlin in Scheinverföbelichtung.*

Anoniem. Ruitersandbeeld van Frederik de Grote in Berlijn. Circa 24 januari 1912. Bij diezelfde herdenking stond het ruitersandbeeld van Frederik de Grote in het middelpunt. 's Avonds sfeervol verlicht en versierd met kransen en dennentakken, leverde het beeld op Unter den Linden in Berlijn een mooie foto op. Het beeld werd tussen 1839 en 1851 ontworpen en vervaardigd door Christian Rauch, destijds met Johann Gottfried Schadow een bekende en veelgevraagde beeldhouwer. Schadow had de opdracht eerst gekregen maar de koning, Friedrich Wilhelm III, koos voor het ontwerp van Rauch. Schadow, niet van humor gespeend, reageerde: 'Mein Ruhm ist in Rauch aufgegangen' (mijn roem is in rook opgegaan). In 1962 verplaatste de DDR-regering het monument naar Potsdam, omdat het, als symbool van de monarchie, niet in het centrum van Berlijn zou passen. Sinds 1980 staat het weer op Unter den Linden, op enkele meters van zijn oorspronkelijke plaats.

Van onbekende fotocollectie naar professioneel beheerde verzameling: nu het meeste werk aan de collectie is voltooid en de opslag veilig is gesteld, blijft alleen nog de wens de hoogtepunten in de collectie zowel in esthetisch als historisch en fotohistorisch opzicht in een boek te presenteren. Een boek dat in de eerste plaats bedoeld is als een kijkboek, maar ook om meer te lezen over de achtergronden van de verzamelaar en zijn collectie.

Vorstelijk verzameld. De foto's van de Duitse keizer Wilhelm II

Uitgeverij Matrijs
ISBN 9789053455593

Dor dem Eintritt ins Jagdrevier.

Anoniem. 9 november 1912. De keizer en Von Bethmann Hollweg voor het begin van de jachtpartij. Museum Huis Doorn.

De Campagne de France (1814) van Napoleon en de Nederlandse generaals Janssens, Chassé, De Collaert en Van Merlen

Kees Schulten

De *Campagne de France* (25 februari-31 maart 1814) was het einde van het Franse keizerrijk.¹ Deze veldtocht speelde zich af in het gebied dat zich uitstrekt van Troyes naar Laon en van Bar-le-Duc naar Montmirail. Het ligt grotendeels in de streek Champagne tussen de Seine en de Marne, die richting Parijs stromen. Tussen beide rivieren loopt de Aube. Volgens het huidige wegennet is de afstand tussen Reims en Troyes 127 km en tussen Guignes en Saint-Dizier 171 km. Door historici wordt deze veldtocht beschouwd als een topprestatie van Napoleon als geniale legeraanvoerder. In een periode van bijna twee maanden nam de keizer het op met een strijdmacht van 50.000 man tegen het vijfmaal sterkere coalitieleger van Oostenrijk, Pruisen en Rusland. Het mocht echter niet baten. Zijn troonsafstand bleek onvermijdelijk en die vond plaats op 6 april 1814.

Voor de Nederlandse militaire geschiedenis is de veldtocht interessant vanwege de betrokkenheid van de Nederlandse generaals Jan Willem Janssens, David Hendrik Chassé, Jean-Marie de Collaert en Jean-Baptiste van Merlen. Toen in 1814 Nederland voor het grootste deel al van de Fransen bevrijd was, vochten zij nog voor Napoleon. In de slag bij Waterloo in 1815 zouden zij daarentegen in het nieuwe Nederlandse leger juist tegen keizer Napoleon strijden. Op 11 januari 1814 deed soeverein vorst Willem I een beroep op Nederlandse officieren in Franse dienst naar Nederland terug te keren om in het nieuwe Nederlandse leger te worden opgenomen. Voor de vorming van een krijgsmacht had hij ervaren bevelhebbers nodig. Vandaar zijn oproep om de band met Frankrijk te verbreken en in Nederlandse dienst te treden. Voor een aantal officieren was dat een groot probleem. Zij hadden gediend in het leger van de Bataafse Republiek, van het Koninkrijk Holland en van Frankrijk in de drie jaar dat ons land geannexeerd was. Zij hadden bovendien trouw aan Napoleon gezworen.

Zomaar de banden en verplichtingen met Frankrijk verbreken, dat was in hun beleving niet mogelijk. Voor hen veranderde de situatie pas toen in 1814 Napoleon afstand van de keizerstroon gedaan had en Lodewijk XVIII koning van Frankrijk was geworden. Nu konden zij officieel hun ontslag uit de Franse dienst vragen en terugkeren naar Nederland en daar dienst nemen in het leger van het Koninkrijk der Nederlanden.

De gewonde kurassier die het slagveld verlaat, 1814. Schilderij van Théodore Géricault (1791-1824).

Wikimedia Commons/Musée du Louvre, Parijs.

¹ Henry Houssaye, 1814 (Parijs 1907); Louis Madelin, *La Campagne de France* (Parijs 1951).

In 1814 was luitenant-generaal Janssens commandant van de 2e militaire afdeling in Mézières. Napoleon, die Janssens zeer waardeerde, droeg hem op om uit de garnizoenen in de Ardennen troepen voor het keizerlijke veldleger bijeen te brengen. Zo raakte Janssens betrokken bij de slag om Arcis-sur-Aube. Daar werd hij zwaar gewond. Het verhaal deed de ronde dat hij gesneuveld zou zijn. In werkelijkheid werd hij overgebracht naar Parijs waar hij op 24 maart arriveerde.² Na de val van Napoleon kreeg hij op 9 april 1814 ontslag uit het Franse leger en keerde hij naar Nederland terug. Daar werd hij door de soeverein vorst Willem I met open armen ontvangen, vervulde diverse functies in het militaire bestuur en werd uiteindelijk zelfs benoemd tot commissaris-generaal van Oorlog. Aan de vooravond van Waterloo werd hij op eigen verzoek weliswaar vervangen, maar hij bleef toch betrokken bij de opbouw van het Nederlandse leger.³

Generaal Chassés loopbaan was indrukwekkend.⁴ Die carrière begon in het Staatse leger. Nadat hij zich had aangesloten bij de patriotten van Herman Willem Daendels, ging hij in 1795 over naar het Bataafse leger. Na zijn deelname in de strijd tegen de Britten en de Russen die in 1799 bij Den Helder geland waren, nam hij deel aan verschillende veldtochten in Duitsland. Onder koning Lodewijk Napoleon werd hij in 1808 commandant van de Hollandse brigade die naar Spanje werd gestuurd. Inmiddels had hij de rang van brigade-generaal. Vanuit Spanje liet Napoleon hem op 8 januari 1814 naar Provins overkomen ter versterking van het veldleger. Hij kwam daar aan op 6 februari. Hij nam deel aan de slag bij Arcis-sur-Aube, waar hij gewond werd. Op 6 oktober 1814 kreeg hij als luitenant-generaal ontslag uit Franse dienst en ging hij over in Nederlandse dienst. Als divisiecommandant weerde hij zich geducht in de slag bij Waterloo (18 juni 1815). Zijn laatste heldenfeit was de verdediging van de citadel van Antwerpen in 1832 tegen de Belgische opstandelingen.

De Zuid-Nederlandse generaal De Collaert begon zijn militaire carrière in Oostenrijkse dienst. Vervolgens ging hij in 1795 over naar het leger van de Bataafse Republiek. In 1799 vocht hij in Noord-Holland bij Bergen en Castricum tegen de gelande Britten en Russen. Hij nam deel aan de Duitse veldtocht in 1800 en werd op 24 november 1800 gewond bij Aschaffenburg. In 1806 werd hij geplaatst bij de garde van koning Lode-

wijk Napoleon. De inlijving bij Frankrijk in 1810 betekende dat hij naar het Franse leger overging. Onder de adelaar van Napoleon maakte hij de *Campagne de France* mee en vocht hij onder meer bij La Rothière en Saint-Dizier. De Collaert onderscheidde zich bijzonder in de slag bij Saint-Dizier. In een rapport beschreef hij dit aldus: 'Le 26 mars 1814, à Saint-Dizier, il sut contenir sa brigade dans la charge générale qui s'engagea et c'est à sa fermeté et à la valeur des 22e et 23e régiments de dragons qui la composaient et avec lesquels il chargea à son tour, qu'on a dû à l'aile gauche, le succès de ce combat; l'ennemi fut enlevé et poursuivi vigoureusement.'⁵ (Op 26 maart 1814 leidde hij zijn brigade bij Saint-Dizier in de grote aanval die werd ingezet. Dankzij zijn beslist optreden en de kracht van het 22e en het 23e regiment dragonders waaruit de brigade bestond, had hij een groot aandeel aan het succes op de linkervleugel. De vijand werd overmeesterd en krachtig achtervolgd.)

Nadat hij op 1 maart 1815 uit het Franse leger ontslagen was, ging hij naar Nederland, waar hij een divisiecommando kreeg en de rang van luitenant-generaal. In de slag bij Waterloo voerde hij het bevel over de Nederlandse cavaleriedivisie. Hij werd zwaargewond en zou in 1816 aan de gevolgen daarvan overlijden.

Generaal Van Merlens militaire carrière begon in het Bataafse leger waar hij in 1805 de rang van kapitein had. In 1809 werd hij als luitenant-kolonel overgeplaatst naar Spanje. Hij was kort voor de troonsafstand van koning Lodewijk Napoleon in 1810 in de rang van kolonel opgenomen in de garde van de koning. Toen het Koninkrijk Holland in het Franse keizerrijk werd opgenomen, ging Van Merlen over naar de keizerlijke garde.⁶ Hij werd op 31 januari 1814 tussen Montier-en-Der et Wassy in een gevecht met kozakken door drie lansstoten gewond en krijgsgevangen gemaakt. In juni 1814 kreeg hij ontslag uit het Franse leger en ging hij op 28 juni 1814 in Nederlandse dienst. Hij sneuvelde in de slag bij Waterloo.

De ineenstorting van het Franse keizerrijk

In januari 1814 stond het Franse keizerrijk op instorten. Na de Volkerenslag bij Leipzig (oktober 1813) waar Napoleon een grote nederlaag leed, trok het Franse leger zich terug naar de Rijn. De keizer, op 9 november 1813 in Parijs teruggekomen, stelde op 14 november

² Houssaye, 1814, 315.

³ Formeel was de prins van Oranje minister van Oorlog, maar in de praktijk werd de functie uitgeoefend door de commissaris-generaal van Oorlog.

⁴ Jan Schulten, 'In het voetspoor van generaal David baron Chassé (1765-189) op weg naar het Koninkrijk der Nederlanden,' in: *Jaarboek van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Stad en Land van Breda "De Oranjeboom"* (deel LXV, jaargang 2012) 31-73.

⁵ Arthur Chuquet, *L'Année 1814* (Parijs 1914) 288-289.

⁶ Henry Lachouque, Anne S. K. Brown, *The Anatomy of Glory. Napoleon and his Guard* (Londen 1997) 190.

Napoleon en zijn staf na de strijd bij Laon. Schilderij van Jean-Louis Meissonier (1815-1891).

[Wikimedia Commons/Musée d'Orsay.](#)

in zijn toespraak tot de senaat het volgende vast: 'Een jaar geleden marcheerde heel Europa met Frankrijk mee, nu marcheert heel Europa tegen ons.' De dreiging was groot. De Pruisische generaal Friederich Wilhelm Bülow von Dennewitz naderde met zijn legerkorps de Nederlandse grens. Vanuit ons land zou hij kunnen opmarcheren richting Parijs. De Pruisische veldmaarschalk Gebhard Leberecht von Blücher die het bevel voerde over een veldleger van Pruisische en Russische troepen en de Oostenrijkse veldmaarschalk Karl Philipp zu Schwarzenberg met een veldleger bestaande uit Oostenrijkse, Württembergse, Beierse en Russische eenheden achtervolgden de Fransen die terugvielen op de Frans-Duitse grens. Vervolgens richtten zij hun vizier op Parijs. In het zuiden van Frankrijk was Arthur Wellesley, hertog van Wellington, in het offensief gegaan. De situatie in Italië was zorgwekkend. In november 1813 begreep de zwager van Napoleon Joachim Murat, koning van Napels en Sicilië, dat de ondergang van de keizer onafwendbaar was. Om zijn eigen troon veilig te stellen sloot hij een verdrag met Oostenrijk (6 januari 1814) en Engeland (11 januari 1814). De meest directe dreiging kwam echter van Blücher en Schwarzenberg, zeker wanneer Bülow zich met hen kon verenigen in een gezamenlijke opmars naar Parijs. Blücher stak op 1 januari 1814 de Rijn over bij Mainz en trok met een leger

van 80.000 man via Metz en Nancy richting Saint-Dizier. Zijn operatielijn naar Parijs werd het dal van de Marne. Schwarzenberg trok via Zwitserland en stak bij Bazel de Rijn eind december 1813 over. Zijn troepenmacht bestond uit 180.000 man. Zijn opmarsroute naar Parijs liep via Langres en het dal van de Seine.

Aanvankelijk was het de bedoeling van Napoleon om de geallieerden langs de Rijn tegen te houden. Toen dat niet lukte, hoopte hij de vijandelijke opmars te stoppen bij vestingplaatsen als Metz, Nancy, Toul en Langres. Die bleken ook niet bestand tegen de troepen van Blücher en Schwarzenberg. Het gevolg was dat hij besloot met de restanten van de *Grande Armée* en aangevoerde versterkingen een nieuwe verdedigingslinie te vormen in de streek van Champagne.

Niet alleen de buitenlandse mogendheden vormden een bedreiging voor Napoleon. Ook in Frankrijk zelf werd aan de poten van de keizerlijke troon gezaagd. De bevolking was oorlogsmoe en snakte naar vrede. De zware belastingen om de oorlogvoering te financieren drukten zwaar op de bevolking. De veldtochten van de keizer hadden hem beroemd gemaakt en hadden de Fransen met trots vervuld. Dat werd anders toen de vijand Frankrijk binnenviel. In sommige streken was de spanning zo hoog opgelopen dat er opstanden ontstonden. Mensen uit de directe omgeving van de kei-

zer probeerden vergeefs hem ervan te overtuigen dat voortzetting van de oorlog de ondergang van Frankrijk zou worden. Napoleon had echter het contact met de werkelijkheid verloren.

Het congres in Châtillon-sur-Seine

In die kritieke eindfase van het Franse keizerrijk aarzelden de geallieerden nog steeds of zij op volle snelheid moesten oprukken naar Parijs of dat er alsnog naar een politieke oplossing gezocht moest worden. Zij kozen voor het laatste, want zij waren ervan overtuigd dat Napoleon een veldheer was met wie niet te spotten viel. Dat pleitte voor een vergelijk. Maar er was nog iets anders. Onderling waren de grote geallieerde mogendheden Engeland, Pruisen, Oostenrijk en Rusland het niet met elkaar eens over de toekomst van Frankrijk en van Europa na de val van Napoleon. Wie zou de keizer opvolgen en wat zouden de grenzen van Frankrijk zijn? En wie zou in de voormalige gebieden van het Franse keizerrijk de eerste viool gaan spelen? Besloten werd tot het houden van een congres in Châtillon-sur-Seine, gelegen tussen Troyes en Dijon. Uitgangspunt van de geallieerden was dat het Franse keizerrijk zou worden teruggebracht tot de grenzen van het Franse koninkrijk in 1792. Dat was voor de keizer onbespreekbaar. Het congres, geopend op 5 februari 1814, werd op 19 maart gesloten zonder dat het tot een overeenkomst was gekomen. In diezelfde tijd hadden de geallieerden op 1 maart in Chaumont besloten dat zij nooit afzonderlijk met Napoleon zouden onderhandelen. Daarmee was een politieke oplossing definitief van de baan.

Het wanhoopsoffensief van Napoleon

In Parijs was Napoleon na zijn terugkomst uit Duitsland begonnen met het oproepen van dienstplichtigen om een nieuw leger te vormen. Dat was geen geringe opgave. Financiële middelen ontbraken, wapens en uitrusting waren in onvoldoende mate beschikbaar en de training van de opgeroepen rekruten zou de nodige tijd vergen. Dat leger bestond uit geharde soldaten en uit de nieuwe lichten van jonge Fransen zonder enige gevechtservaring. In Parijs teruggekeerd op 9 november 1813 trok Napoleon de conclusie dat voortzetting van de strijd in Spanje een verloren zaak was met als gevolg het verlies van geharde eenheden, zoals de brigade van Chassé. Het was beter ze elders in te zetten.

In de visie van de keizer werden twee punten bedreigd. Allereerst Parijs, maar eveneens Lyon, verdedigd door maarschalk P.F.C. Augereau. Napoleon versterkte dus zijn leger met troepen die in Spanje hadden gevochten. Een gedeelte van die troepen stond onder bevel van maarschalk L.G. Suchet en bevond zich in Catalonië. De divisies van L.F.F. Musnier en C. M. J. Pannetier werden naar Lyon verplaatst waar zij het leger van maarschalk Augereau versterkten.⁷ Het andere gedeelte bevond zich bij Bayonne met maarschalk Nicolas Jean-de-Dieu Soult als bevelhebber. Hiervan werden twee cavalerie-divisies en een infanteriedivisie naar Parijs gestuurd en infanteriedivisies van Pierre François Xavier Boyer en van Jean François Leval. In de divisie van Boyer voerde Chassé het bevel over de 2e brigade die een sterkte had van 1.924 man.⁸ De verplaatsing van deze troepen uit Bayonne naar Oost-Frankrijk geeft een inkijk in de mogelijkheden van die tijd. Toen de keizer besloten had deze eenheden uit Zuid-Frankrijk te halen, moest eerst het bevel daartoe met een estafettedienst of via een semafoorverbinding overgebracht worden. Maar hoe ze naar het operatiegebied over te brengen? Lopend zou te veel tijd kosten. Dus per wagen. Dit was in die tijd een bekend transportmiddel voor het vervoer van soldaten. Later, op 28 april 1814, liet generaal August von Gneisenau aan Carl von Clausewitz weten: 'Mit seiner Armee vereinigte er (Napoleon) die von der Spanischen auf Wagen gekommenen Truppen.'⁹ De privésecretaris van Napoleon, baron Agathon-Jean-François Fain, schreef: 'D'ailleurs les secours attendus des Pyrénées s'approchaient: la première division, commandée par le général Leval, devait être le 8 février à Provins.'¹⁰ (Trouwens de uit de Pyreneeën verwachtte hulpstroepen

⁷ Agathon Jean François Fain, *Manuscrit de mil huit cent quatorze, trouvé dans les voitures impériales prises à Waterloo* (Parijs 1823) 91.

⁸ A. von Janson, *Geschichte des Feldzuges 1814 in Frankreich* (Berlijn 1905) II, Anlagen 26.

⁹ Gerhard Förster, Christa Gudzent, *August Wilhelm Anton Neidhardt von Gneisenau. Ausgewählte militärische Schriften* (Berlijn 1983) 327.

¹⁰ Fain, *Manuscrit*, 68-69.

naderden. De eerste divisie, onder bevel van generaal Leval moest op 8 februari in Provins zijn.)

Op 25 januari 1814 verliet de keizer Parijs en hij bereikte op diezelfde dag zijn hoofdkwartier in Châlons-sur-Marne. De *Campagne de France* kon beginnen. De locatie van het hoofdkwartier bleek een goede keuze te zijn, want die plaats lag midden in het toekomstige operatiegebied van Blücher en Schwarzenberg. De sterkte van het leger van Blücher bedroeg 86.000 man en het leger van Schwarzenberg ongeveer 200.000 man.¹¹ Napoleon wist dat zijn tegenstanders een groot numeriek overwicht hadden. Dit was te compenseren door het benutten van zijn centrale positie. Vanuit die positie kon hij verhinderen dat zijn vijanden zich zouden verenigen en hem als het ware door hun numerieke overwicht zouden platwalsen. Terwijl hij dan met een kleine troepenmacht een van zijn tegenstanders blokkeerde, kon hij met zijn andere troepen de vijand op zijn zwakste punt aanvallen en verslaan. Had hij Blücher een harde klap uitgedeeld, dan kwam Schwarzenberg aan de beurt. En zo verder: concentreren, toeslaan, verplaatsen en opnieuw toeslaan.

De veldtocht van de keizer bestond uit drie delen:

1. Van 26 januari tot 3 februari 1814 (Vitry-le-François, Saint-Dizier, Brienne, La Rothière, Troyes).
2. Van 3 februari tot 24 februari (Troyes, Nogent-sur-Seine, Champaubert, Château-Thierry, Montmirail, Guignes, Nangis, Montereau, Nogent-sur-Seine, Troyes).
3. Van 24 februari tot 28 maart (Troyes, Bézu-Saint-Germain, Berry-au-Bac, Soissons, Reims, Epernay, Plancy, Arcis-sur-Aube, Saint-Dizier, Bar-sur-Aube).

Het begin van de veldtocht

Toen Napoleon 's avonds in zijn hoofdkwartier arriveerde, liet hij zich onmiddellijk over de situatie informeren. Dat zal hem niet gerustgesteld hebben. Zijn onderbevelhebbers wisten namelijk niet waar de vijand zich precies bevond. Wel was duidelijk dat Schwarzenberg oprukte naar Troyes en Blücher naar Saint-Dizier. Daarbij moet men bedenken dat de betrokken legerkorpsen zich niet langs één lijn, maar over een breed front verplaatsten. Na zijn aankomst op zijn hoofdkwartier was de keizer met grote voortvarendheid aan de slag gegaan. Hij ondervroeg de onderprefect van het departement, de burgemeester en de notabelen. De

Napoleon controleert de opstelling van een kanon bij Montereau. Illustratie van Auguste Raffet (1804-1860) in: M. de Norvins, *Napoléon* (Parijs 1846) 440.

generaals Henri-Gatien Bertrand, Louis Albert Guislain Bacler d'Albe en Louis Marie Jean-Baptiste Atthalin noteerden de gesprekken en plaatsten spelden op de landkaart van Cassini¹² op die plekken waar verkenner van de vijand gesignaleerd waren.¹³

Een stroom van bevelen verliet het hoofdkwartier. Het moreel van de troepen steeg door de aanwezigheid van de keizer. De eerste gevechten met eenheden van Blücher werden op 26 januari bij Vitry-le-François, de volgende dag bij Saint-Dizier en vervolgens in Brienne op 29 januari geleverd. De keizer kwam als overwinnaar uit de strijd. Twee dagen later, op 1 maart, vond bij La Rothière een nieuwe confrontatie plaats, nu tussen 36.140 Fransen en 106.700 geallieerden. Aan Franse zijde waren de verliezen aan doden en gewonden 5.000 man en aan geallieerde zijde 6.000 man. Toen de nacht een einde aan de gevechten maakte, trok Napoleon zich terug naar Troyes. Blücher begon zijn opmars naar Champaubert en Montmirail. Tot verbazing van de keizer trokken Blücher en Schwarzenberg niet gezamenlijk op. Dat gaf hem de mogelijkheid eerst af te rekenen met Blücher.

Er volgde een reeks van Franse overwinningen bij Champaubert (10 februari), Montmirail (11 februari), Château-Thierry (12 februari) en Vauchamps (14 februari). Hierdoor lukte het Napoleon het leger van Blücher in twee delen te splitsen, een operatie bekend als een strategi-

¹¹ Jacques-Olivier Boudon, *Histoire du Consulat et de l'Empire* (Parijs 2003) 396. In het leger van Blücher dienden Duitsers en Russen. Het werd aangeduid als het Sileziëleger. In het leger van Schwarzenberg dienden Oostenrijkers, Russen en Duitsers. De toenmalige naam van het leger van Schwarzenberg was het Bohemenleger.

¹² Deze landkaart van Frankrijk werd in 1793 voltooid.

¹³ Fain, *Manuscrit*, 55-56.

Napoleon op de brug bij Arcis-sur-Aube. Schilderij van Jean Adolphe Beaucé (1818-1875).
[Wikimedia Commons](#).

sche doorbreking.¹⁴ Dat succes sterkte hem in de overtuiging dat de overwinning binnen handbereik lag. In de brief van 10 februari aan zijn vrouw Marie-Louise schreef hij in een juichtoon dat hij Blücher bij Champaubert verslagen had. Hij vroeg haar in Parijs bij het Hôtel des Invalides kanonsschoten te laten afvuren en ook in de theaters van Parijs het goede nieuws van de overwinning bekend te maken. Inmiddels waren legerkorpsen van Schwarzenberg langs de Seine richting Parijs opgerukt. Dat kreeg de aandacht van de keizer. Nadat hij troepen had achtergelaten om Blücher in bedwang te houden, viel hij op 18 februari Schwarzenberg aan in de slag bij Montereau. Schwarzenberg verloor de slag en moest zich noodgedwongen terugtrekken. Napoleon keerde vervolgens terug naar Troyes. Hij besloot de aanval weer op Blücher te openen. Op 27 februari verliet hij Troyes en ging naar Jouarre waar hij op 1 maart aankwam. Een tegenslag was de inname van Soissons op 3 maart door de Russische generaal Ferdinand von Wintzingerode.

De keizer liet Soissons links liggen en trok noordwaarts naar Craonne (7 maart) en Laon (9-10 maart). Daar leverde hij harde gevechten zonder dat hij een overwinning behaalde. In feite verloor hij meer soldaten dan hij zich kon veroorloven, terwijl Blücher gemakkelijker

verliezen kon incasseren doordat hij numeriek sterker was dan Napoleon. Blücher had zich inmiddels ook verenigd met het legerkorps van Bülow.

Reims was inmiddels in handen van de vijand geraakt. Met een snelle reactie bracht de keizer op 13 maart de stad weer onder zijn controle. Daar kreeg hij op 14 maart versterking van generaal Janssens.¹⁵ Deze was, zoals eerder vermeld, commandant van de 2e militaire afdeling met Mézières als standplaats. Op 5 maart had hij het bevel gekregen een troepenmacht te formeren en zich te voegen bij het veldleger van Napoleon.

Louis Constant, kamerdienaar van Napoleon, schreef in zijn memoires: 'Durant la halte de trois jours que nous fîmes à Reims, l'empereur y vit arriver avec une joie très vive et qu'il manifesta, un corps d'armée de six mille hommes que lui amenait le fidèle général Janssens.'¹⁶ (Gedurende de drie dagen van ons verblijf in Reims zag de keizer tot zijn zeer grote vreugde dat de trouwe generaal Janssens met een legerkorps van 6.000 man hem kwam versterken.) In werkelijkheid betrof het een contingent van 4.000 man. In Reims nam Napoleon een aantal beslissingen die bepalend zouden zijn voor het verdere verloop van de eindstrijd. Hij zag af van het inzetten van zijn veldleger voor de verdediging van de Franse hoofdstad. Zijn plan was met het

¹⁴ Plantenga, *Strategie en krijgsgeschiedenis* (Breda 1910) 231.

¹⁵ Fain, *Manuscrit*, 152.

¹⁶ Maurice Dernelle, *Mémoires intimes de Napoléon Ier par Constant son valet de chambre*, II (Parijs 1967) 452.

Aankomst in Parijs op 17 februari 1814 van de gewonden, na de slag bij Montmirail (11 februari 1814). Aquarel van E.J. Delécluze (1781-1863).

Musée des châteaux de Versailles et de Trianon, Versailles.

nieuw gevormde leger de achterhoeden van Blücher en Schwarzenberg aan te vallen en hun legers af te snijden van het Duitse achterland, waardoor de vijand in grote verwarring gebracht zou worden. Een dergelijk plan zal de geallieerden niet verbaasd hebben, want al eind januari 1814 onderkennen zij die mogelijkheid. Dat blijkt uit de brief die Pruisische chef van de generale staf August Wilhelm Anton Neidhardt von Gneisenau op 27 januari 1814 schreef aan Friedrich Karl, Freiherr vom und zum Stein dat de Franse bevolking anti-Napoleon was en dat de keizer niet meer geloofd werd. Men was hem zat en vreesde dat bij een vredessluiting de tiran zijn troon zou behouden. Gneisenau hield rekening met een poging van Napoleon om de geallieerde troepen af te snijden van Duitsland om zo chaos te creëren. Het Franse leger, zo vond hij, was echter te zwak om een dergelijke aanval uit te voeren. Bovendien, de beslissing lag in Parijs. Hadden de geallieerden de stad in handen, dan zou het keizerrijk definitief instorten, aldus Gneisenau.¹⁷ Het harde optreden van de geallieerde legers tegen de Franse bevolking, zo dacht de keizer, zou die bevolking doen overgaan tot gewelddadig verzet tegen de binnengevallen vijand. Als de maarschalken maar standhielden! Dat gold ook voor de bestuurders in Parijs. En dan zou de tijd rijp zijn voor onderhandelingen.

Toen de keizer meende dat Schwarzenberg zich terugtrok naar Troyes, besloot hij hem op de flank aan te vallen. Langs beide oevers van de Aube liet hij vanaf Méry

een leger van 22.000 man oprukken. Toen gebeurde er iets dat niemand voor mogelijk gehouden had.

Schwarzenburg stond bekend als een veldheer die aarzelend en bedachtzaam opereerde. Hij nam geen risico's of snelle beslissingen. Plotseling besloot hij de terugtocht af te breken, rechtsomkeert te maken en in de aanval te gaan. Daar had de keizer niet op gerekend. Bij Arcis-sur-Aube, de voorbode van zijn ondergang, kwam hij op 20 maart in gevecht met Schwarzenberg die over 90.000 man beschikte. De keizer had dus geen schijn van kans zijn vijand te verslaan. Deze plaats ligt in een vlak gebied 28 km ten noorden van Troyes. Enkele wapenfeiten kregen later de nodige aandacht. De eerste betrof het persoonlijk optreden van de keizer. In zijn loopbaan had hij nimmer het gevaar ontlopen. Ook in Arcis-sur-Aube was dat het geval. In het strijdgewoel viel een granaat vlak bij de keizer, hoog te paard gezeten. Deze liet zijn paard boven de granaat staan. Door de ontploffing werd het dier in stukken gescheurd. Nadat de rook was opgetrokken, bleek de keizer ongedeerd te zijn. Hij liet een ander paard komen en zette de strijd voort. Over Chassé werd het volgende verteld: toen op de tweede dag de aanval op de brug bij Arcis stokte, greep hij de trommel van een gesneuvelde tamboer, sloeg de stormmars en bracht zijn troepen in beweging.¹⁸ Na twee dagen vechten bleef er voor Napoleon niets anders meer over dan het afbreken van het gevecht. Geen overwinning, geen nederlaag, maar wel het verlies van 4.200 doden

¹⁷ Förster en Gudzent, *Gneisenau*, 323.

¹⁸ Houssaye, 1814, 325; Philippe de Ségur, *Du Rhin à Fontainebleau. 1812-1815* (Parijs 2010) 381-382.

en gewonden. Een dergelijk verlies kon de keizer zich niet permitteren in zijn strijd tegen een numeriek veel sterkere tegenstander. Vervolgens trok Napoleon naar Saint-Dizier en ten slotte naar Bar-sur-Aube om van daar de oorlog voort te zetten. Daar op 28 maart aangekomen hoorde hij dat Parijs op het punt stond door de vijand ingenomen te worden.

Het einde van de veldtocht van 1814

Op 30 maart 1814 droeg Napoleon in Troyes het bevel over het veldleger over aan maarschalk Louis Alexandre Berthier met de opdracht naar Parijs op te rukken. Zelf ging hij vooruit. Met een klein escorte reed hij eerst naar Fontainebleau waar hij op 31 maart hoorde dat Parijs in handen van de geallieerden was gevallen. Op 11 april 1814 deed hij afstand van al zijn rechten op de keizerstroon en vertrok hij naar Elba dat hem door de mogendheden als verblijfplaats was toegewezen.

Slotopmerking

In de geschiedschrijving wordt de keizer in de *Campagne de France* afgeschilderd als een geniaal strateeg. Hemelhoog wordt hij geprezen, omdat hij door het innemen van een centrale positie in staat was het op te nemen tegen een numeriek veel sterkere tegenstander. Daarbij kunnen vraagtekens geplaatst worden. Had hij zelf het initiatief genomen tot die centrale positie of werd die hem bij toeval in de schoot geworpen? Mijn mening is dat Napoleon nooit het plan heeft gehad om een centrale positie in te nemen, maar dat hij zich wel goed kon aanpassen aan de situatie. Clausewitz had zo zijn twijfels over het briljante plan van Napoleon: 'Toen Bonaparte in februari 1814 Blüchers leger, nadat hij dit in de slag bij Etoges, Champaubert, Montmirail enzovoort had verslagen, met rust liet om zich weer tegen Schwarzenberg te keren en diens korps bij Montereau en Mormant den Montmirail ederlaag toebreacht, was iedereen vol bewondering, omdat Bonaparte juist door zijn hoofdmacht dan tegen de een en dan tegen de ander in te zetten schitterend profiteerde van de fout die zijn tegenstanders maakten door gescheiden te opereren; wanneer deze in elk op zich schitterende veldslagen hem niet hebben weten te redden, zo is men van mening, dan was dat in elk geval niet zijn schuld. Niemand heeft ooit de vraag gesteld hoe de afloop geweest zou zijn wanneer hij zich niet opnieuw tegen Schwarzenberg had gekeerd, maar Blücher was blijven bestoken en deze tot aan de Rijn had achtervolgd. Wij zijn de overtuiging toegedaan dat de veldtocht een totaal ander aanzien zou hebben

Napoleon in Fontainebleau op 31 maart 1814. Schilderij van Paul Delaroche (1797-1856).

Wikimedia Commons/Royal Collection Trust, Londen.

gekregen en dat het grote leger van de bondgenoten in plaats van naar Parijs op te trekken, zich aan de overkant van de Rijn zou hebben teruggetrokken.¹⁹

De geallieerden hielden de keizer in 1814 in een wurggreep, maar konden hem niet zonder meer uitschakelen. Wel boekten zij tijdwinst totdat het keizerrijk uiteenviel en de bezetting van Parijs door de geallieerden een feit was. De *Campagne de France* werd voor Napoleon geen glorieuze overwinning of roemvolle nederlaag, maar was een geniaal gespartel van een groot verliezer. Deze veldtocht werd niet in Noordoost-Frankrijk, maar in Parijs verloren.

¹⁹ Carl von Clausewitz, *Over de oorlog* (Bussum en Antwerpen 1983) 156.

De aanschaf van de Fokker C.X voor de Luchtvaartafdeeling, deel 1

Dr. Dirk Starink

Midden in de crisisjaren van de vorige eeuw was slechts mondjesmaat geld beschikbaar voor aanschaf van nieuwe vliegtuigen voor het Nederlandse luchtwapen, de op het vliegveld Soesterberg gestationeerde Luchtvaartafdeeling (LVA) van het Nederlandse leger. Dit uit twee delen bestaande artikel behandelt het aanschafproces van de Fokker C.X – het laatste tweedekkergevechtsvliegtuig van de vooroorlogse luchtmacht. Het is een mooi voorbeeld hoe moeizaam ook toen de aankoop van vliegtuigen uit het zeer beperkte defensiebudget kon verlopen.

Voorgeschiedenis

In de jaren twintig was met jaarlijkse bestellingen van Fokker-vliegtuigen een luchtvloot voor de LVA opgebouwd. Deze afdeling bestond voornamelijk uit verkenningsvliegtuigen en tweepersoons jagers voor escortedoelinden. De taak van de LVA was daarbij vooral toegespitst op de ondersteuning van het Veldleger. Pas in 1930 waren twaalf moderne éénpersoons Fokker D.xvi-jagers gekocht voor de drie Jachtvliegtuigafdelingen (JAVA'n) die bij mobilisatie ter beschikking kwamen van de luchtverdediging van het binnenland. De drie JAVA'n waren dan bedoeld voor de in 1926 ingestelde luchtverdedigingskringen Amsterdam, Rotterdam-Den Haag en Utrecht-Soesterberg die naast jachtvliegtuigen ook over luchtdoelgeschut beschikten. De eind 1929 aangetreden nieuwe commandant van de LVA, majoor J.J. van Santen, die op latere leeftijd zelf had leren vliegen, was vastbesloten om de in zijn ogen volstrekt onvoldoende uitrusting en oefening voor de luchtverdedigingstaak te verbeteren. De in de crisisjaren door bezuiniging steeds krappere wordende jaarlijkse defensiebegrotingen maakten dat streven niet eenvoudig. Volgens de toen geldende procedure stuurde de commandant-LVA ieder jaar in februari de ontwerpbegroting voor het jaar daarop naar de Generale Staf, die deze eerst in lijn bracht met alle andere noodzakelijke behoeften van het leger. Vervolgens moest het departement van Defensie die begroting passend maken voor

Majoor-vlieger Jacob Jan van Santen (met vliegoverall) legde vanaf zijn aantreden als commandant van de LVA op 31 oktober 1929 een grotere nadruk op het belang van jachtvliegtuigen voor de luchtverdediging. Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH).

de in het kabinet afgesproken bezuinigingsdoelstelling, uitmondend in de presentatie van de defensiebegroting op Prinsjesdag. Na goedkeuring door de Staten-Generaal moest dan in de loop van het begrotingsjaar worden bepaald waaraan men het geld voor aankoop van vliegtuigen precies zou besteden. Voorstellen hieromtrent hadden de goedkeuring van de minister nodig en er moest uiterlijk op 31 december van het begrotingsjaar een contract zijn gesloten. Levering en betaling ten laste van het begrotingsjaar konden dan later plaatsvinden.¹

Zo schroefde minister L.N. Deckers in de zomer van 1930 de door de Chef Generale Staf (CGS) gesteunde opgebrachte begrotingspost van f 725.000 voor aanschaf van vliegtuigen in de begroting-1931 terug tot f 240.000. In plaats van de geplande vijf Fokker D.xvi-jagers en tien Fokker C.V-verkenners konden daardoor in 1931 bij Fokker slechts vijf – beslist niet meer moderne – C.Vd tweepersoons jagers worden aangekocht. In een brief op poten protesteerde de CGS, luite-

¹ D. Starink, *De jonge jaren van de luchtmacht. Het luchtwapen in het Nederlandse leger* (Amsterdam 2013) 135-136.

De voor de Luchtvaartafdeeling van het KNIL ontwikkelde Fokker D.XVII jager met een slankere lijnmotor inspireerde Van Santen te kiezen voor de Fokker D.XVII in plaats van een tweezits D.XVI.

NIMH.

nant-generaal H.A. Seyffardt, tevergeefs bij de minister tegen deze in zijn ogen onverantwoorde adering. Dat leidde volgens hem tot een noodtoestand bij het luchtwapen die '... vóór alle andere legerzaken verbetering vereischt[e]'.²

Voor het begrotingsjaar 1932 had Van Santen inmiddels een post van f 440.000 opgebracht voor de aanschaf van tien tweepersoons-jachtvliegtuigen voor de luchtverdediging bij nacht; dit bedrag liet de minister gelukkig intact zodat in de loop van 1932 met Fokker concrete onderhandelingen hierover plaats konden vinden. Aanvankelijk werd gedacht aan een tweepersoons uitvoering van de D.XVI, waarbij de Armstrong Siddeley Jaguar-stermotor van 460 pk moest worden vervangen door de Panther-stermotor van 595 pk waarvan alvast een serie bij Armstrong Siddeley werd besteld. Een nadeel van beide typen stermotoren was dat hun grote diameter voor veel luchtweerstand zorgde, waardoor de maximum snelheid van de D.XVI met 320 km/u teleurstelde; de tweepersoons-versie zou ondanks de sterkere motor niet veel sneller zijn.

Fokker had ondertussen op 1 juni 1931 van de Luchtvaartafdeling van het KNIL (LA/KNIL) opdracht gekregen

een éénpersoons jachtvliegtuig met een vloeistofgekoelde lijnmotor te ontwikkelen. Deze als D.XVII aangeduide jager maakte op 1 november 1931 zijn eerste vlucht en behaalde bij de proefvluchten met de vanwege de lijnmotor slankere romp een maximum snelheid van 350 km/u. Voordat dit toestel in februari 1932 naar Indië vertrok, hadden Van Santen en zijn deskundige jachtvlieger jhr. G. Sandberg dit toestel goed kunnen bestuderen; chef-instructeur kapitein W.J. Versteegh had er zelfs een proefvlucht mee gemaakt. Nadat Sandberg in augustus 1932 in Zwitserland had deelgenomen aan internationale vliegwedstrijden meldde hij dat de prestaties van zijn D.XVI – bij wijze van proef uitgerust met de Panther-motor – achterbleven bij andere buitenlandse vliegtuigtypen.³ De ervaringen van Versteegh en Sandberg waren voor Van Santen aanleiding om Fokker nog die maand te laten weten dat de voorkeur nu – in plaats van de tweepersoons D.XVI met Panther-stermotor – uitging naar het éénpersoons-jachtvliegtuig D.XVII met lijnmotor. Als motor werd de nieuwe Rolls Royce Kestrel twaalfcilinder – de eerste motor van die fabriek met een cilinderblok uit één aluminium smeedstuk – van 580 pk gekozen.⁴ Het contract met Fokker voor de levering van tien D.XVII's werd op 30 december 1932 gesloten.⁵

Sinds 15 augustus 1932 was de verantwoordelijkheid voor de vliegtuigaanschaffingen overigens overgegaan op het zelfstandige en rechtstreeks onder de minister ressorterende Luchtvaartbedrijf (LVB) waarin de Technische Dienst van de LVA was opgegaan. Vanaf het begin boterde het niet tussen – inmiddels overste – Van Santen en de nieuwbenoemde directeur van het LVB, de gepensioneerde kolonel K.E. Oudendijk. Deze was voorheen als hoofd van de IVE Afd. B op het departement de belangrijkste materieeladviseur van minister Deckers geweest. Bovendien was een ingewikkelde procedure vastgesteld over de aanschaf van vliegtuigen: 'De D.L.V.B. biedt – na ter zake gepleegd overleg met den C.-L.V.A. – de desbetreffende voorstellen voor tussenkomst van den Chef van den Generalen Staf den Minister van Defensie aan. Tevoren vraagt de C.-L.V.A. de goedkeuring van den Chef van den Generalen Staf nopens de door hem (C.-L.V.A.) bij vorenbedoeld overleg naar voren te brengen eischen en wenschen.'⁶

² Chef Generale Staf aan minister van Defensie van 19 november 1930, nr. 3890 Geheim. Zie ook: Starink, *Jonge jaren*, 181, 348-349.

³ Nationaal Archief, Den Haag (NL-HANA), Militaire Luchtvaart en verdediging, 1919-1940, toegangsnummer 2.13.85, inventarisnummer 254: Rapport aan minister van Defensie over deelname aan de vliegwedstrijden te Zürich, aangeboden op 8 augustus 1932. Zie ook: Starink, *Jonge jaren*, 187.

⁴ De Kestrel was een regelrechte voorloper van de Rolls Royce Merlin waarmee de Hurricanes en Spitfires in de Tweede Wereldoorlog waren uitgerust.

⁵ NL-HANA, Militaire luchtvaart, 2.13.85, inv. nr. 292: Contracten LVB van 30 december 1932 nr. 125 met Rolls Royce en nr. 129 met Fokker.

⁶ NL-HANA, Generale Staf (Algemeen Hoofdkwartier), 1914-1940, toegangsnummer 2.13.70, inventarisnummer 1331: Brief CGS aan C-LVA van 28 april 1933, nr. 1377 Geheim.

De Fokker D.xvii met Rolls Royce Kestrel lijnmotor, waarvan de LVA er tien in dienst nam

NIMH.

Van Santen's plannen voor de begroting-1933

In zijn voorstellen voor de aankoop van vliegtuigen uit de begroting-1933 had Van Santen opnieuw aangegeven dat '... de grootste behoefte bestaat aan tweepersoonsgevechtsvliegtuigen, bestemd voor de Ja.V.A.' maar voegde daaraan toe dat '... het type zoodanig ware te kiezen, dat het tevens geschikt is voor strategische verkenningen op groote hoogte.'⁷ De op Prinsjesdag 1932 gepresenteerde begroting-1933 bevatte in tegenstelling tot de door de LVA aangevraagde post voor aanschaf van vliegtuigen van f 264.700 slechts een bedrag van f 189.700 voor dit doel. Bovendien was er sprake van een onverwachte ontwikkeling. De Haagse vliegtuigfabriek H. Pander & Zonen had naar aanleiding van het plan van luitenant-vlieger D.L. Asjes een revolutionair snel (320 km/u) driepersoons driemotorig postvliegtuig – de S.4 Postjager – ontwikkeld. Asjes wilde eind 1932 met een recordvlucht naar Nederlands-Indië en weer terug met dat toestel demonstreren dat zo'n snelle postdienst rendabel was. Van Santen was nauw bij het plan van Asjes betrokken en zag in de Postjager een ideale strategische verkenners. Omdat voor militair gebruik slechts een brandstofvoorraad voor 1.000 km nodig was in plaats van voor 2.600 km als postvliegtuig, bleef er voldoende gewichtsruimte over voor een zware bewapening van het toestel. Via generaal Seyffardt drong Van Santen er in september 1932 bij minister Deckers op aan dit veelbelovende toestel na de Indië- vlucht voor de LVA aan te kopen, waartoe deze in beginsel bereid bleek.⁸

Bij de besteding van het begrotingsgeld in 1933 moest Van Santen dus rekening houden met de overname

Karel Eduard Oudendijk – na de Tweede Wereldoorlog als generaal-majoor-titulair voorzitter van de Koninklijke Nederlandse Vereniging *Ons Leger* – stond tussen 1932 en 1937 aan het hoofd van het Luchtvaartbedrijf (LVB) en was verantwoordelijk voor alle vliegtuigaanschaffingen.

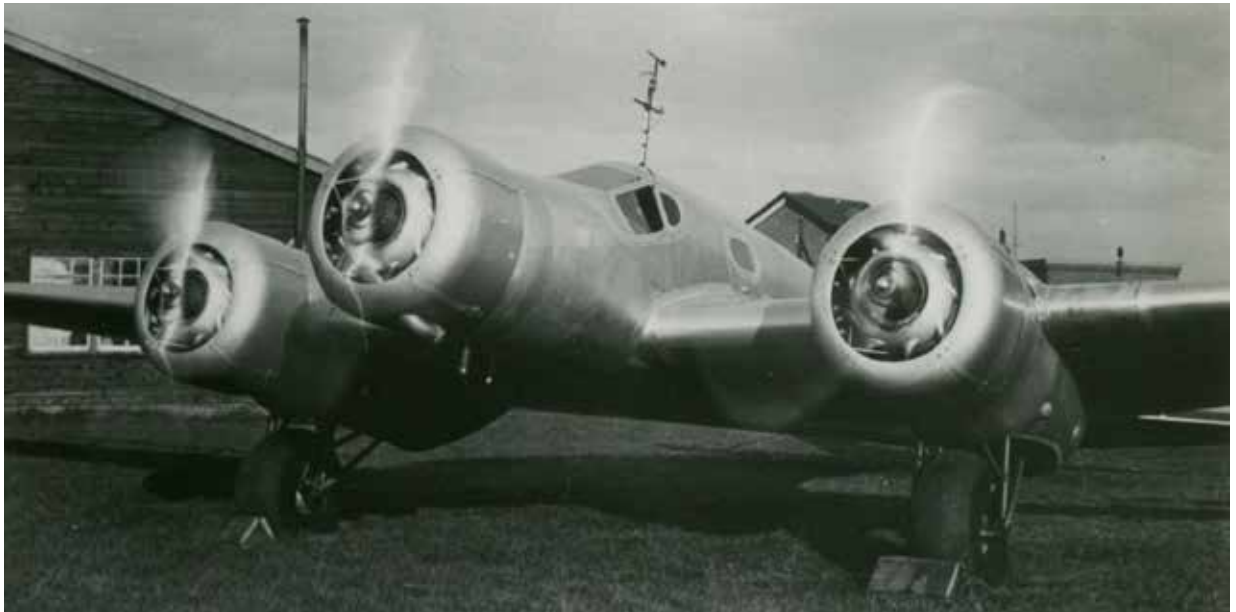
NIMH.

van het Pander-vliegtuig, waarvan hij de prijs op ongeveer f 70.000 schatte, zodat voor vliegtuigaanschaffing f 120.000 overbleef. Hoewel hij daarmee in principe twee nieuwe tweepersoonsgevechtsvliegtuigen kon laten bouwen, drong zich evenwel nog een andere prioriteit op, zo liet hij de CGS weten:

'Echter heeft zich in den laatsten tijd een andere behoefte scherp doen gevoelen. Het ontbreken van wielremmen aan de bestaande C.v en C.vi [vliegtuigen] heeft in vele gevallen reeds aanleiding gegeven tot breuk. Het bestaande landingsgestel laat het aanbrenge van wielremmen niet toe. Vervanging van deze landingsgestellen door nieuwe, die een bredere wielbasis bezitten, beter zijn geveerd en voorzien van wielremmen zal een maatregel zijn, die in vele gevallen breuk

⁷ Ibidem: Brief C-LVA aan CGS van 5 maart 1932, nr. 16 Geheim.

⁸ Ibidem: Brief CGS aan minister van Defensie van 8 september 1932, nr. 2977 en brief minister van Defensie aan H. Pander & Zonen van 22 september 1932, iVe Afd. B, nr. 130.

De driemotorige Pander S.4 Postjager was een voor zijn tijd zeer snel vliegtuig dat bovendien een grote afstand kon overbruggen. Bij de LVA zag men hierin een geschikte strategische verkenners.

NIMH.

voorkomen zal en dus in het geldelijk belang van het Rijk is te achten. Bovendien acht ik het dringend noodzakelijk, bij deze vliegtuigen de benzinereservoirs in den bovenvleugel te doen vervallen en te vervangen door romptanks met semapapbekleding [brandwerend, DS], zulks in hoofdzaak uit een oogpunt van veiligheid doch ook ter verbetering van de vliegeigenschappen. [...] Voor de nog aanwezige 22 oorspronkelijke C.v vliegtuigen acht ik deze zóó urgent, dat ik deze zou willen stellen in de plaats van het tweede aan te schaffen 2 persoonsgevechtsvliegtuig. Dit tweede vliegtuig zou dan alsnog kunnen worden aangeschaft indien het bedoelde Pander vliegtuig niet wordt overgenomen en het gereserveerde bedrag dus beschikbaar komt.⁹ Met dezelfde brief had Van Santen ook de eisen voor het gewenste tweepersoons-gevechtsvliegtuig meegeesturd. Hij had zich daarbij laten inspireren door de Junkers K.47 waarin de luchtschutter ruggelings achter de vlieger was gezeten en dankzij dubbele verticale staartvlakken een goed schootveld had. Voor de taak als strategische verkenners achtte hij geen volwaardige

waarnemerscockpit nodig; in plaats daarvan kon een automatische camera onder de vliegerstoel worden geplaatst. Ook in deze rol fungeerde de luchtschutter voor de bescherming naar achter.¹⁰ Met een motor van rond 600 pk moest het toestel met een nuttige last (bemanning, bewapening, brandstof en uitrusting) van 615 kg een snelheid van 320 km/u op een hoogte van 3 à 4.000 meter behalen. In verband met nachtelijk optreden moest de landingsnelheid beneden 90 km/u bedragen.¹¹ In het betreffende aanschafvoorstel aan de minister schatte directeur Oudendijk van het LVB de prijs van een dergelijk nog te ontwikkelen toestel op basis van het informele overleg met Fokker op ongeveer f 45.000, waarbij dan nog een motor van f 18.500 moest komen.¹² Het LVB stuurde de eisen voor de tweezits-jager vergezeld van een uitnodiging om met een ontwerp en een prijsopgave te komen op 4 augustus 1933 naar Fokker, nadat de minister van Defensie had ingestemd met de aanschaf van één prototype uit de begroting-1933.¹³

⁹ Ibid: Brief C-LVA aan CGS van 24 april 1933, nr. 38 Geheim.

¹⁰ Een soortgelijk vliegtuig, Dornier Do 19 (C.4) was in 1932 onder de aandacht van de Generale Staf gebracht; zie NL-HANA, Generale Staf, 2.13.70, inv. nr. 1330: Brief Technische Handelmaatschappij "Hollinda" van 28 mei 1932.

¹¹ NL-HANA, Generale Staf, 2.13.70, inv. nr. 1331: Bijlage bij brief C-LVA aan CGS van 24 april 1933, nr. 38 Geheim.

¹² Ibidem: Brief DLVB aan minister van Defensie van 26 juni 1933, nr. 61 Geheim.

¹³ Ibidem: Machtiging minister van Defensie van 25 juli 1933, IVE Afd. B, nr. 9.

Het op basis van eisen van de Luchtvaartafdeeling van het KNIL door Fokker gebouwde prototype C.xk (Koloniën) gevechtsvliegtuig.

NIMH.

Fokker dringt aan op aanschaf van de C.X voor de LVA

Op het hoogtepunt van de economische wereldcrisis was de Fokkerfabriek in Amsterdam sterk ingekrompen en werkten er begin 1933 nog maar 130 man. Iedere opdracht was welkom en de productie van de eind 1932 bestelde serie D.xvii-jachtvliegtuigen vormde een belangrijke bron van werkgelegenheid.¹⁴ In augustus 1933 was de ontwerpafdeling druk doende met de ontwikkeling van het C.X-verkenningsvliegtuig voor de Luchtvaartafdeeling van het KNIL (LA/KNIL). In de begroting-1933 van het departement van Koloniën was namelijk voor dit doel geld opgenomen voor zeven nieuwe verkenningsvliegtuigen ter vervanging van de verouderde Indische C.iv en C.v-verkenners; in de begroting-1934 zou opnieuw geld voor een serie van zeven identieke verkenners worden opgenomen. Omdat Fokker eind 1932 geen moderne verkenners in

ontwikkeling had, wezen de door de LA/KNIL opgestelde eisen eerder in de richting van de Britse Hawker Hart. Dit was voor Fokker aanleiding geweest om er bij de minister van Koloniën op aan te dringen dat zijn bedrijf in staat werd gesteld op korte termijn een gemoderniseerde verkenners vanuit de succesvolle C.v te ontwikkelen. Begin 1933 kreeg Fokker inderdaad opdracht¹⁵ om een prototype bouwen van een op grond van de Indische eisen te ontwikkelen C.x-verkenners¹⁶ met een 590 pk Rolls Royce Kestrel iis motor. Dit toestel moest uiterlijk 15 augustus 1934 ter overnamekeuring worden aangeboden en wanneer het voldeed zou de seriebestelling volgen.¹⁷

Bij Fokker was men dus volop bezet met de ontwikkeling van de Indische C.x en de Fokker-directie zag feitelijk geen exportmarkt voor de door de LVA gevraagde tweepersoons-jager. Daarom oefende Fokker-directeur Bruno Stephan¹⁸ via het LVB druk uit op Defensie om het C.x-ontwerp ook te mogen aanbieden voor

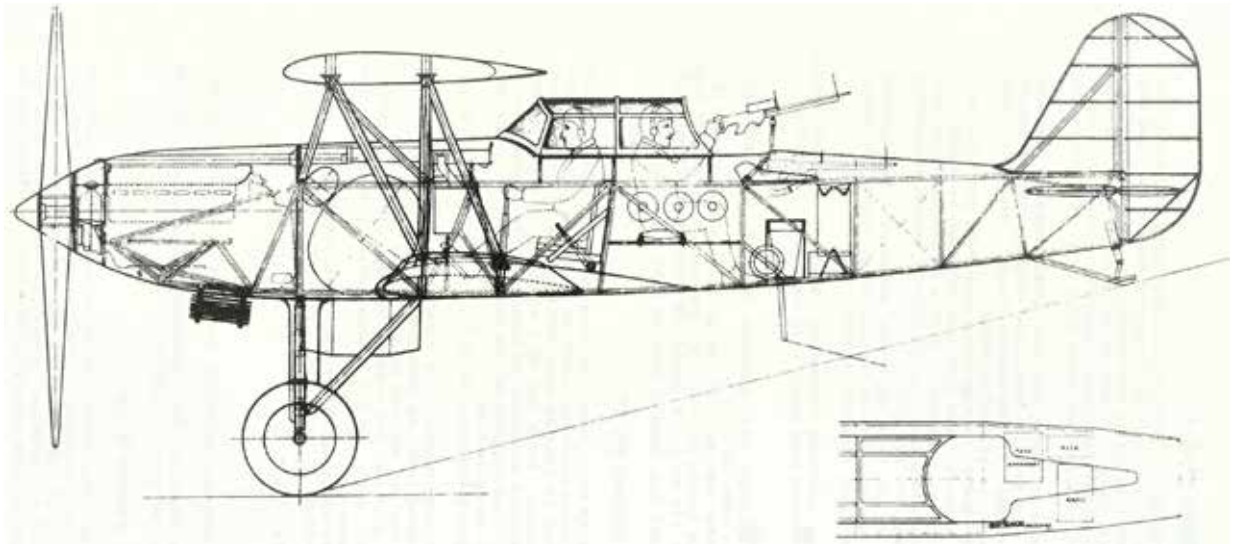
¹⁴ Starink, *Jonge jaren*, 206.

¹⁵ Het contract tussen het ministerie van Koloniën en Fokker werd pas op 28 maart 1934 getekend na afloop van het bezoek van Fokker-directeur ir. Bruno Stephan aan Andir.

¹⁶ Ook wel aangeduid als C.xk (Koloniën).

¹⁷ P.C. Boer, *Aircraft of the Netherlands East Indies Army Air Corps in crisis and war times, February 1937 – June 1942* (Amsterdam 2016) 41-42.

¹⁸ Stephan was in de jaren '20 hoofd van de Technische Dienst van de LVA geweest en had uit die tijd goede connecties met het LVB overgehouden.

Fokker maakte op sterk aandringen van de commandant LVA een ontwerp voor een tweepersoons jachtvliegtuig dat ook bruikbaar was voor strategische verkenning op grote hoogte: de DC.II. Fokker en het LVB zagen liever dat de LVA net als het KNIL de C.X aanschafte.

F. Gerdessen.

de LVA. Ook Oudendijk voelde hier veel voor, want hij had vooral standaardisatie en een gunstige prijs voor ogen. In het begin september 1933 daarover gevoerde overleg tussen Soesterberg en Fokker insisterde de commandant-LVA echter op een zuivere jager met een snelheidsoverschot van 30 km/u ten opzichte van de gangbare verkenners.¹⁹ De directeur LVB verzocht Fokker daarop een nieuw ontwerp tweepersoons gevechtsvliegtuig te maken dat beantwoordde aan de doelstelling dat '... het toestel moet kunnen optreden in samenwerking met de eenpersoons-jagers in de lvdkr. [luchtverdedigingskringen, DS] en aan het front, zowel bij dag als bij nacht, en tevens geschikt zijn voor het uitvoeren van strategische verkenningsoverdrachten.' Bij het ontwerp golden de maximale horizontale- en stijgsnelheid, alsmede een zo laag mogelijke landingsnelheid (in verband met nachtlandingen) als belangrijkste parameters.²⁰ Naar aanleiding van dit overleg maakte Fokker begin oktober 1933 een nieuw ontwerp: de DC.II jager/verkenner met Rolls Royce Kestrel motor. Dit ontwerp, waarmee echter niet aan alle gewenste ontwerpeisen werd voldaan (onder andere niet de gewenste landingsklappen), vertoonde grote gelijk-nis met de C.X. Fokker bleef net als het LVB voorkeur

geven aan de C.x-verkenner om zo eventuele buitenlandse concurrentie de pas af te snijden en de kans op een seriebestelling te vergroten.

Rond die tijd verdween echter Van Santen van het toneel. De al langer bestaande wrijvingen en verschillen van inzicht over tal van zaken tussen Van Santen en Oudendijk hadden de legerleiding ertoe gebracht dat Van Santen op 1 november 1933 als commandant werd opgevolgd door luitenant-kolonel P.W. Best. De tijd voor het contracteren van vliegtuigen uit de begroting-1933 begon echter te dringen. Ondanks dat het LVB in augustus van dat jaar een contract met Pander had afgesloten om de S.4 Postjager voor f 67.000 over te nemen, was inmiddels duidelijk dat het toestel ook was ingeschreven voor de in 1934 te houden Melbourne-race, waaraan ook de KLM met de DC-2 "Uiver" deel zou nemen. Dat betekende dat het geld voor de Postjager werd doorgeschoven naar 1934 en dat uit de begroting-1933 in ieder geval bij Fokker twee nieuwe gevechtsvliegtuigen konden worden aangeschaft.

Door het vertrek van Van Santen zag Oudendijk nu zijn kans schoon om de minister van Defensie voor te stellen om het beschikbare geld te besteden aan de aanschaf van twee Fokker C.x vliegtuigen conform het voor

¹⁹ NL-HANA, Militaire luchtvaart, 2.13.85, inv. nr. 67: Brief C-LVA aan DLVB van 5 september 1933, nr. 2226.

²⁰ Ibidem, inv. nr. 266: Brief DLVB aan Fokker van 11 september 1933, nr. 1589.

Petrus Wilhelmus Best loste in november 1933 Van Santen af als commandant LVA. Hier is hij op de Luchtvaartdag 1934 in gesprek met minister-president Colijn. Links achter Best zien we nog minister Deckers.

NIMH.

Indië gemaakte ontwerp. Daarbij gaf hij aan dat Fokkers dure jagerontwerp DC.II niet voldeed aan de eisen en dat – gelet op het gevorderde tijdstip van het begrotingsjaar – een contract voor aanvulling van verkenners door geleden verliezen evenzeer urgent was. Daar de ontwikkelingskosten door het departement van Koloniën waren gedragen, vroeg Fokker aan Defensie een prijs van f 32.000 per stuk voor de C.X.²¹ Korte tijd later gaf Oudendijk met instemming van Best bij de minister aan dat hij, gelet op de stand der begrotingsgelden

Een van de prototypes C.XH (Holland) voor de LVA toont hier de landingskleppen. Ook heeft het toestel geen glazen cockpit dak.

www.fokker-aircraft.com.

aan het eind van het jaar, zelfs drie C.X-vliegtuigen kon bestellen.²² Op 30 december 1933 sloot het LVB inderdaad een contract met Fokker af voor de levering van drie proefvliegtuigen C.X, waarbij één set ondervleugels met landingsklappen werd meegeleverd.²³ Teneinde Fokker in staat te stellen eerst het C.X-prototype voor Indië af te maken en de specificatie voor de LVA verder uit te werken, werd een ruime levertijd overeengekomen. Een half jaar later kon op voorstel van de directeur LVB uit de begroting-1934 zelfs nog een vierde toestel aan het contract worden toegevoegd en een aantal wijzigingen aan de toestellen worden bekostigd.²⁴ De vier toestellen die werden aangeduid als C.XH (Holland) werden uitgerust met een Rolls Royce Kestrel IIS motor en kregen dubbele besturing om ook als geavanceerd lesvliegtuig dienst te kunnen doen. In tegenstelling tot de Indische C.XK (Koloniën) hadden de LVA-machines geen glazen cockpitdak voor de vlieger en een staartslof in plaats van een staartwiel.

(wordt vervolgd)

²¹ NL-HANA, Generale Staf, 2.13.70, inv. nr. 1331: Brief DLVB aan minister van Defensie van 21 november 1933, nr. 2008.

²² Ibidem: Brief DLVB aan minister van Defensie van 11 december 1933, nr. 2134.

²³ Ibidem: Machtigingen minister van Defensie van 12 december 1933, ive Afd.B. nr. 36 voor twee vliegtuigen en van 18 december 1933, ive Afd. B, nr. 52 voor het derde toestel.

²⁴ NL-HANA, Generale Staf, 2.13.70, inv. 1332: Brief DLVB aan minister van Defensie van 26 maart 1934, nr. 23 Geheim en machtiging minister van Defensie van 10 juli 1934, ive Afd.B. nr. 6.

‘O Nederland! Let op uw saeck.’ Penning tegen de Belgische annexatieplannen 1919

Edwin Ruis MA

Als op 11 november 1918 een wapenstilstand wordt gesloten tussen de geallieerden en Duitsland, is de Eerste Wereldoorlog voor Nederland nog niet voorbij. Onze zuiderbuur België probeert van de gelegenheid gebruik te maken om zich ten koste van Nederland uit te breiden. De Belgen eisen bij de vredesonderhandelingen in Versailles niet alleen Duits territorium (Malmédy, Sankt Vith, Eupen) en geheel Luxemburg, maar ook Zeeuws-Vlaanderen en Zuid-Limburg.

Nederlandse woede

De Belgische eisen komen niet uit de lucht gevallen. De door francofone politici beheerste Belgische regering heeft deze plannen al tijdens de oorlog ontwikkeld. De Belgen hebben hier militaire en economische redenen voor. Uiteraard is een van de belangrijkste redenen dat Antwerpen, zowel de grootste haven als de belangrijkste vesting van België, alleen over Nederlands water is te bereiken. En de Duitsers hebben in augustus 1914 weliswaar geen doorgang door het voor Nederland moeilijk te verdedigen Limburg afgedwongen, maar dat is geen garantie voor de toekomst. Onlogisch zijn de Belgische eisen dus niet. En om economische redenen willen de Belgen betere verbindingen over water en spoor met datzelfde Duitsland, kwesties die tot in onze tijd doorspelen. Nederland zou naar mening van de Belgen eventueel met Duits grondgebied, zoals Oost-Friesland, kunnen worden gecompenseerd.

Nederland moet dus op zijn hoede blijven voor het geval de geallieerden België hun zin geven en mogelijk ook militair steunen bij een inval. De Belgische plannen leiden tot grote woede bij het Nederlandse volk. Aan bijna een miljoen Belgische vluchtelingen is onderdak en voedsel geboden aan het begin van de oorlog. En ook gedurende de latere oorlogsjaren is Nederland een veilig toevluchtsoord geweest voor Belgische vluchtelingen en was het een uitvalsbasis voor het Belgische verzet en zijn voor het Britse leger opererende spionagenetwerken. Aan de andere kant heeft Nederland ruim 30.000 Belgische militairen in krijgsgevangenschap gehouden. Maar dat laatste kwam voort uit de wettelijke eisen die men stelde aan neutrale landen en

het regime was mild. De Nederlandse neutraliteit leidt er ook toe, dat het geen gesprekspartner is in Versailles en dus maar moet afwachten wat men daar besluit. Het land is aan de goden overgeleverd.

Koninklijke inzet

Nederland is in eerste instantie daarbij weinig zeker van zijn zaak. Het heeft in de oorlog een pro-Duits imago opgelopen en het verlenen van politiek asiel aan oud-keizer Wilhelm von Hohenzollern helpt ook niet. En zo hebben de Belgen nog meer, vaak onterechte, grieven ten aanzien van Nederland die zij gebruiken om hun argumenten kracht bij te zetten. Daarbij geholpen door Belgische en Franse kranten die *fake news* in de wereld brengen. Onder leiding van de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken H.A. van Karnebeek begint Nederland stevig te lobbyen tegen de Belgische plannen. Op 11 februari 1919 brengt België zijn standpunt over aan de Opperste Geallieerde Oorlogsraad, waarvan het zelf overigens geen lid is. De Amerikaanse president Wilson laat in Versailles weten dat hij alleen akkoord gaat met territoriale veranderingen als de plaatselijke bevolking van betreffende landen of gebieden zich daar in een referendum voor uitsprekt.

De Belgen beginnen een geheime campagne waarin ze in Limburg een pro-Belgische, anti-Nederlandse stemming proberen te kweken. Een paar maanden eerder heeft in Nederland het spook van de zogenaamde “Troelstrarevolutie” rondgewaard. Deze mislukte socialistische revolutiepoging heeft ironisch genoeg de populariteit van het koningshuis veel goeds gedaan. Daarop voortbordurend begint de regering een campagne met koningin Wilhelmina in de hoofdrol. Op 6 februari 1919 vindt in Den Haag een grote anti-annexionistische manifestatie plaats in aanwezigheid van de koninklijke familie. Zangvereniging Mastrechtster Staar verzorgt de muzikale omlijsting en krijgt niet lang daarna het predicaat koninklijke. Op 1 maart bezoekt Wilhelmina Zuid-Limburg en op 5 maart Zeeuws-Vlaanderen. Ook in Den Haag trekken op 6 maart Zeeuwen in klederdracht door de stad om hun steun aan Nederland te betuigen. Op 14 maart vindt in het Utrechtse Tivoli

Anti-annexatiebetoging in Den Haag, 6 maart 1919.

Foto: onbekend, zB | Beeldbank Zeeland, recordnr. 58108.

een grote nationale manifestatie plaats voor de eenheid en ondeelbaarheid van Nederland met sprekers uit iedere provincie. De Zeeuwse onderwijzer D.A. Poldermans schrijft uit protest een lied: 'Geen dierder plek voor ons op aard'. Het is het volkslied van de provincie Zeeland geworden. Kortom, een enkele uitzondering daargelaten, zijn Zuid-Limburgers en Zeeuws-Vlamingen weinig genegen om Belgen te worden. Ook in België zelf is men niet onverdeeld enthousiast. Vooral Vlaamse nationalistes zitten niet te wachten op verzwakking van Nederland; ze zijn bang dat de Belgische expansie de Franse invloed alleen maar vergroot. Omgekeerd zijn sommige Walen bang dat juist Vlaanderen dan te sterk wordt.

De penning

Deze bronzen penning met een doorsnede van 29 mm is een souvenir van het protest tegen de Belgische annexatieplannen. Voor de koopkrachtiger vaderlandslievende burger is er een groot exemplaar van 92 mm te koop. Aan de voorzijde zien we een klimmende Nederlandse leeuw met een zwaard en een verzegeld document en het jaartal 1919. Op de achterzijde staan de wapens van Limburg en Zeeland met eronder de zin: 'O Nederland! let op uw saeck: neemt acht op uwer landen staet!' Onder deze tekst liggen twee met een lint verbonden gekruiste bundels van in totaal elf pijlen die de elf Nederlandse provincies vertegenwoordigen. De

voorzijde van de penning is ontworpen door de kunstenaar en medailleur Chris van der Hoef (1875-1933). Saillante terzijde: zijn leeuw figureerde eerder op een tinnen penning uit 1914 die je kon kopen ter ondersteuning van Belgische vluchtelingen. De achterzijde van de penning is ontworpen door de medailleur Jac. J. van Goor (1874-1956). De penning is geproduceerd door de Koninklijke Utrechtse Fabriek van Zilverwerken, tegenwoordig bekend als Koninklijke Begeer.

Op 4 juni 1919 krijgen de Belgen in Versailles een bittere pil te slikken. Ondanks het leed dat het land in de Eerste Wereldoorlog is aangedaan en de sympathie die hen daardoor internationaal ten deel is gevallen, krijgen ze alleen een stukje Duits grondgebied, de huidige Oostkantons, en het ten zuiden van Vaals gelegen mini-staatje Neutraal-Moresnet toegewezen.

Penning tegen de Belgische annexatieplannen 1919. collectie auteur.

Ingezonden reactie

'Heldendood Karel Doorman een mythe'

Jacques Brandt

Onder een misleidende kop in *Mars et Historia* nr. 4 2020 richten Boer en Enthoven zich op een klein aspect van de slag in de Javazee, namelijk de lotgevallen van de bemanning van Hr. Ms. *De Ruyter* na de ondergang van dit vlaggenschip van schout-bij-nacht Karel Doorman. Zij stellen dat er geen bewijs is dat Doorman met het schip ten onder is gegaan. Dat is logisch, daar zijn geen getuigen van, die zijn met het schip mee ten onder gegaan en het oorlogswrak, pas 60 jaar later gevonden en vervolgens illegaal geruimd, is dus nooit onderzocht. Dat Doorman in een vlot gezien zou zijn staven zij met een aantal verklaringen van opvarenden, hiervan is er zelfs een die niet aan boord van de schip was tijdens het gevecht. Verklaringen van andere opvarenden die meldden dat Doorman en Lacomblé, nadat zij toezagen op het verlaten van het schip door de bemanning, zich verplaatsten richting commandobrug, ziekenboeg of officiersverblijven ontbreken.¹ Daarnaast heeft Doorman, die zich zeer bewust was van de militaire situatie, meerdere malen aangegeven dat hij zich niet zou overgeven. In een brief enkele dagen voor de slag schrijft hij o.a. '... In ieder geval is het beter om te sterven als een man, dan te leven als een slaaf van Hitler en consorten.' Geen zekerheid dus, maar het meest aannemelijk is dat Doorman met zijn schip ten onder is gegaan. De auteurs gaan ook in op wat zij ongeregelheden aan boord van de enige sloep noemen. Vanuit de studeerkamer matigen zij zich een oordeel aan over het duivelse dilemma waar de gewonde commandant van de met gewonde en gedemoraliseerde opvarenden overbelaste sloep voor stond. Samen blijven, o.a. met de beperkte mobiliteit en het reële risico van mitraïllering, of de vlotten te verspreiden zodat die op eigen gelegenheid

konden proberen de nabije Javaanse kust of eigen eenheden te bereiken. Vervolgens concluderen zij dat de beslissing de gekoppelde vlotten los te maken de oorzaak van het grote aantal doden zou zijn. Onvermeld blijft echter dat de Japanners het als zodanig herkenbare hospitaalschip *Op ten Noort* aanhielden en verhinderden assistentie te verlenen. Japanse schepen concentreerden zich allereerst op eigen slachtoffers. Het lot van overlevende tegenstanders had bij de Japanse marine überhaupt een lage prioriteit.

Met een eenzijdige selectie van bronnen en indirecte bewijsvoering die gericht is op het ondersteunen van een vooraf ingenomen stelling komen auteurs niet alleen tot een foutieve conclusie, maar schofferen zij ook de 915 marinemannen die in de slag in de Javazee sneuvelde. Aan boord van Hr. Ms. *De Ruyter* gingen er van de 490 bemanningsleden 350 ten onder, van de 42-koppige état-major overleefden slechts vier Nederlandse officieren. Voor hen geen herkenbaar graf waar bij herdacht en herinnerd kan worden, maar een onbekend zeemansgraf. Met hun tendentieuze opmerking '*Dit past in een door de Koninklijke marine geconstrueerd onjuist beeld van het optreden van de Koninklijke marine in de strijd om Nederlands Indië*' doen Boer en Enthoven groot onrecht aan al die marinemensen, waaronder Doorman en Lacomblé, die drie maanden lang op zee, onder water of in de lucht het koninkrijk hebben verdedigd en niet in staat zijn zich te verweren.

Antwoord op reactie J. Brandt

De auteurs spreken geen oordeel uit over het besluit van luitenant-ter-zee Bennink om de reddingslijn met de vlotjes door te laten snijden.

De auteurs hebben aangetoond dat commandeur b.d. Van Dulm professor De Jong van het NIOD opzettelijk fout heeft voorgelicht dat er geen verklaring zou zijn dat Doorman op een vlotje is gezien.

De auteurs hebben al in het uitgebreide artikel 'Beeldvorming Karel Doorman en de Javazee-campagne' aangetoond dat de Koninklijke Marine ten eigen bate met succes een te rooskleurig beeld heeft geconstrueerd van haar optreden en dat van Karel Doorman in de strijd om Nederlands Indië in 1942.²

drs. R. Enthoven en dr. P. Boer

¹ Zie voor een uitgebreide beschrijving H.J. Legemaate, A.J.J. Mulder en M.G.J. van Zeeland, *Hr. Ms. kruiser "De Ruyter" 1933-1942* (Purmerend, 1999).

² Dr. P. Boer en drs. R. Enthoven, 'Beeldvorming Karel Doorman en de Javazee-campagne', *Militaire Spectator* 3 (2019) 122-137.

Rob Kuenen

Moonen, J. (red.) et al,
**Onderscheidingstekens
Commando Landstrijd-
krachten 1946-2020**

Uitgegeven door Bureau
Ceremonieel & Protocol van
het ministerie van Defensie
2.000 pag. geïll., geb.

Geen ISBN

Nog niet in de handel

Na de boeken van Martien Talens en Bob Cats bleef het qua embleemboeken redelijk stil. Meest recentelijk heeft adjudant b.d. Rob Kregting boeken geschreven met afbeeldingen van het internet (Google, Pinterest, Facebook et cetera). Deze zijn door hem per thema gebundeld en van teksten voorzien. Hoewel daar de nodige onjuistheden in staan, is het een leuke visuele aanvulling op de publicaties van de twee eerder genoemde leden van onze vereniging.

Voor de historische verzamelingen en traditiefunctionarissen heeft Bureau Ceremonieel & Protocol van het ministerie van Defensie een serie van tien boeken uitgegeven over Nederlandse militaire emblemen. Het doel is volgens stafmedewerker Hanno Paul van Maanen "behoud van kennis en informatie". Hij geeft ook aan dat de boeken alleen intern voor Defensie zijn en niet breder beschikbaar komen. Inhoudelijk hebben er geen deskundigen vanuit Defensie naar gekeken.

De tien delen omvatten:

- Algemeen overzicht - petemblemen
- Infanterieregimenten
- Infanterie- en stafeenheden
- Bereden wapens
- Genie-eenheden
- Logistieke eenheden
- Overige eenheden
- Indelingseemblemen
- Brevetten & vaardigheidseemblemen
- Mouvleeeuwen

De boeken zijn met name opgebouwd uit foto's van de collecties van Guido Zuuring en Joop Vroom. De Indië-teksten komen veelal van de website van Wim Bak. John Moonen heeft de andere teksten geschreven. Er is veel zorg besteed aan het uiterlijk, waardoor de

doos met boeken er netjes uitziet. Bij het lezen van de boeken valt op dat de kwaliteit van de foto's vaak slecht is (te donker of onscherp), veel emblemen onnodig (tot wel acht keer hetzelfde embleem) gefotografeerd worden en dat de teksten over perioden vaak ontbreken of veel onjuistheden vertonen. Alleen de variaties in baret- en kraagembleem zijn uitgezocht en beschreven, maar dat is dan ook Zuuring zijn stokpaardje. Ook ontbreken de nodige emblemen. Van Maanen hoopt dat er aanvullingen en verbeteringen naar het (in de boeken) opgegeven e-mailadres gestuurd worden, en dat informatie en context hopelijk in de loop der tijd worden aangevuld en verwerkt. Van de mouwleeuwen wordt door een van onze leden, hopelijk nog dit jaar, een gedegen naslagwerk verwacht, dat wel voorziet in de informatie en logische ordening.

De eerste reacties van leden van de historische verzamelingen landmacht geven aan dat bij de defensieboeken het terugvinden van emblemen moeilijk is, en dat deze boeken vervolgens geen duidelijke of correcte informatie geven. Desalniettemin is het toch een mooie aanvulling op de eerdere publicaties van onder andere Cees Coenders, Bob Cats, Martien Talens, Hay Faasen en Rob Kregting. Maar het zal de medewerkers van de historische verzamelingen bij de beschrijving in hun registratiesysteem (Adlib) en andere context (onder meer periode, zeldzaamheid, origineel/kopie en inzetgebied) weinig helpen, waardoor het zijn doel voorbij schiet. Door onzorgvuldigheid en het nalaten de vele fouten er tijdig uit te halen geeft dit het Bureau Ceremonieel en Protocol geen goede naam. Ik kan alleen maar hopen dat een eventuele commerciële versie op veel punten verbeterd en aangevuld zal zijn, door bijvoorbeeld eigen defensiedeskundigen bij de Traditiecommissie Koninklijke Landmacht (ТСКЛ), Nederlands Instituut voor Militaire Historie (НИМН) en Nationaal Militair Museum (NMM), alsmede deskundigen uit onze eigen vereniging.

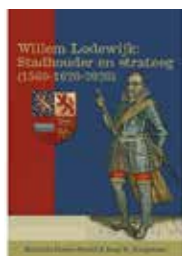
Wat in het boek als "fantasie-uitvoering" opgenomen is, is een van de eerste metalen mouwleeuwen uit Nederlands-Indië. Alleen al met deze leeuw zijn er vier compleet verschillende variaties bekend, die vervaardigd zijn in Semarang. Hier zijn twee variaties afgebeeld.

Paul Moeyes, Vuistrecht en wisselgeld. Nederland en de Frans-Duitse oorlog 1870-71
Uitgeverij Arbeiderspers, januari 2021
424 pag.
ISBN 9789029540223
€ 32,50

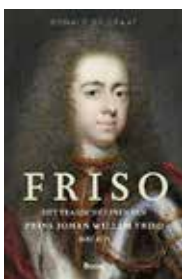
Jan Hoffenaar, Elsbeth Locher-Scholten, Anita van Dissel
Wat een vondst! Verhalen uit de geschiedenispraktijk
Uitgeverij Boom, januari 2021
272 pag.
ISBN 9789024436569
€ 29,90

Hanno Brand en Joop W Koopmans, Willem Lodewijk. Stadhouder en strateeg (1560-1620-2020)
Uitgeverij Verloren, december 2020
192 pag.
ISBN 9789087048723
€ 20,-

Onno Lassooy, Getekend voor het leven. Het verzwegen oorlogsverleden van opa, Kriegsberichter bij de SS
Uitgeverij Scribo, december 2020
264 pag.
ISBN 9789090327860
€ 34,95

Ronald de Graaf, Friso. Het tragische leven van prins Johan Willem Friso 1687-1711
Uitgeverij Boom, verwacht maart 2021
320 pag.
ISBN 9789024436767
€ 29,90

Rudi van Doorslaer, Nekschot. Oorlog, geweld en bevrijding in Tongeren
Uitgeverij Sterck & De Vreese, januari 2021
176 pag.
ISBN 9789056157029
€ 22,50

Simon Kuper, De vrolijke verrader. Een KGB-spion uit Rotterdam
Uitgeverij Nieuw Amsterdam, januari 2021
256 pag.
ISBN 9789046823033
€ 20,-

Kees van der Heijden, Verdwenen tentenstad op de hei. Militairen en bevolking in Gilze en Rijen bij de Belgische afscheiding 1830-1839
Heemkring Molenheide, januari 2021 (verkrijgbaar via de webwinkel)
184 pag.
ISBN 9789090341590
€ 19,50

